

ANKARA İTİLAFNÂMESİ'NDEN LOZAN ANTLAŞMASI'NA, LOZAN'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-SURİYE SINIRI

Enes DEMİR*

Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.47088/utad.1257447>

Özet

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da işgallerin başlaması üzerine Millî Mücadele başlamış; bu mücadele, Güney Cephesi'nde Fransız ordusuna karşı verilmiştir. Bu süreçte Ankara Hükûmeti, Fransızlarla yaptığı görüşmelerde Türkiye-Suriye hududunu Misâk-ı Millî çerçevesinde belirlemek istemiş; neticede 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnâmesi imzalanmıştır. Her ne kadar anlaşmada belirlenen sınır, Türkiye açısından geçici görülse de Lozan Antlaşması'nda aynen kabul edilmiştir. Ancak Lozan sonrası süreçte meydana gelen çeşitli hadiseler bu sınırın; tarihi, demografik ve jeopolitik gerçeklere uygun olmadığını göstermiştir. Nitekim bölgede yaşanan birtakım siyasi ve askerî gelişmeler sonucunda Hatay 1939'da Türkiye'ye katılmıştır. Yine de zaman zaman hudut hattındaki istikrarsızlık durumu devam etmiştir.

Zikredilen malumattan hareketle bu makalede, Türkiye-Suriye sınırının bahse konu süreçte Türkiye-Fransa arasında ne şekilde belirlendiği ele alınmış; Lozan sonrası dönemde yeniden belirlenen sınırın günümüzdeki gelişmelere yansımaları incelenmiştir. Nitel araştırma metodu ile hazırlanan çalışmada başta Lozan Konferansı tutanakları olmak üzere çeşitli arşiv belgeleri ve döneme ilişkin literatürden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara İtilâfnâmesi, Fransa, Lozan Antlaşması, Suriye, Türkiye, Sınır.

FROM THE ANKARA AGREEMENT TO THE LAUSANNE TREATY, THE TURKEY-SYRIA BORDER FROM LAUSANNE TO THE PRESENT

Abstract

Following the Armistice of Mudros, the National Struggle was launched against the occupation of Anatolia by the French on the Southern Front. The Ankara Government aimed to determine the Turkey-Syria border within the framework of the National Pact; in conclusion, the Ankara Agreement was signed. Although Turkey considered the border determined in the agreement as temporary, it was ultimately ratified in the Treaty of Lausanne.

The developments in the post-Lausanne period showed that this border was not in line with demographic and geopolitical realities. Accordingly, (Hatay) were have annexed to Turkey in 1939 as a consequently a number developments in the region. Nevertheless, the instability on the border continued.

This study examines the demarcation process of the Turkey-Syria border and how Turkey and France dealt with it, its redrawing in the post-Lausanne period, also to examine on the current state of the border as it is today. The study uses qualitative research methods and

---

* Doktorant, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, e-posta: tarihcienesdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2661-9421

utilizes various archival documents and academic papers, most notably the minutes of the Lausanne Conference.

Keywords: Ankara Treaty, Border, France, Lausanne Treaty. Türkiye, Syria.

Giriş

1918 yılının ikinci çeyreğine gelindiğinde Osmanlı ordusunun, Filistin-Suriye Cephesi'nde İngiliz ordusuna mağlup olmasıyla Nablus'tan Halep kuzeyine kadar olan bölgeler İngilizler tarafından işgal edilmişti. Zikredilen yerler dışında genel olarak bölge coğrafyası, henüz savaş devam ederken İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile iki ülke arasında paylaşılmış; bu kapsamda Musul, Suriye ve çevresiyle Anadolu'nun güneyini içine alan bölgenin Fransa'ya bırakılması öngörülmüştü. Fakat savaşın gelişimi sırasında bölgeyi İngiliz ordusu işgal etmiş; dolayısıyla yeni bir paylaşım planı ortaya çıkmış ve iki ülke arasında 15 Eylül 1919'da Suriye İtilâfnâmesi imzalanmıştır.¹

Zikredilen paylaşım planı kapsamında Fransız birlikleri, 1919 yılı sonlarından itibaren Dicle Nehri'nin doğusundan Şam'a, Deyr-i Zor'dan Urfa'ya, Halep'ten Maraş'a kadar olan geniş bir sahayı işgal etmişti.² Birçoğu Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı ordusunun kontrolünde olan³ bölgelerde, mütareke sonrası hukuksuz bir şekilde vuku bulan Fransız işgaline karşı; Anadolu'nun güneyinde, Millî Mücadele Harekâtı başlatılmıştı. Suriye ve çevresinde Fransız işgali, Suriye Krallığının tanınmasını talep eden Emir Faysal ve Arap milliyetçilerinin tepkisine neden olmuş ve neticede Suriye'de de Fransızlara karşı mücadele fikri hâsıl olmuştu.⁴

Bu bölgelerin Fransız manda idaresine bırakılması hususu; İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 18 Nisan 1920'de gerçekleştirilen San-Remo Konferansı'nda ele alınmıştı. Osmanlı topraklarının paylaşımının yapıldığı konferansta alınan kararlara göre Anadolu'nun güneyi ile Suriye ve çevresinin (Lübnan) Fransız mandası idaresine bırakılmaktaydı. San-Remo'da alınan kararlar, Osmanlı'ya dayatılan Sevr Projesiyle de hukuken kabul ettirilmek

¹ Margaret MacMillan, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, Çev: Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s.374-375; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 1. Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, 5. bs., İstanbul, 2017, s.67-70.

² Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, çev., Turan Keskin, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s.539-540; Sadiye Tutsak, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Suriye'deki Gelişmelerin Ankara Hükümeti ve Güney Cephesi Açısından Önemi (1918-1922)", *Yeni Türkiye Dergisi, Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, Sayı 93, Ocak-Şubat 2017, s.1041-1042.

³ 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi imzalandığında sırada Osmanlı ordusunun konuş durumu için bkz. *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, 3.bs., Ankara, 1999, s.71, 94-Kroki 3.

⁴ Enes Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Mîsâk-ı Millî*, Post Yayınları, İstanbul, 2017, s.136-137; Hadiye Yılmaz Odabaşı, "Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, 2018, s.190-194.

istenecekti.⁵ Şüphesiz bu kararların Anadolu'nun güneyinde fiilen uygulanma şansı, devam eden Millî Mücadele Hareketi nedeniyle mümkün olamamıştı.

Ancak Fransızlar Suriye birliklerini mağlup edip Şam ve Halep dâhil bölgeyi işgal etmişti.⁶ Ankara Hükûmeti ise Fransızlara karşı başlattığı askerî harekât kapsamında bir yandan Maraş, Urfa, Antep, Kilis, Adana, Mersin ve çevresini işgalden kurtarmaya çalışırken diğer yandan da Halep Vilayeti ve Fırat'ın doğusundaki Cezîre bölgesinde Mîsâk-ı Millî'ye dâhil olarak gördüğü bölgelere de harekât düzenlenmişti.⁷ Bu mücadelelerin amacı, ilk etapta güneydeki şehirlerin işgalden kurtarılmasına katkı sağlamak, akabinde de İstiklal Harbi'nin hedef programı olan Mîsâk-ı Millî'de işaret edilen sınırları temin etmekte.⁸

Mîsâk-ı Millî metninde kesin bir sınır tanımlaması olmasa da 1. maddesinde özetle; Osmanlı ordusunun mütareke esnasında bulunduğu hat dâhilinde/haricindeki Osmanlı İslam çoğunluğunun birbirinden ayıramayacak bir bütün olduğu belirtilmekteydi.⁹ Buna göre Mütareke'de Osmanlı ordusunun kontrolündeki bölgeler, Hatay güneyinden Halep kuzeyine Deyr-i Zor'un güneyinden Musul güneyine kadar olan bölge Mîsâk-ı Millî sınırları içerisindeydi. Halep ve Kerkük gibi şehirler de ilk etapta bu sınırlara dâhil olarak telakki edilmişti.¹⁰ Şüphesiz bu durumun, Arapların yaşadığı bölgelerde manda yönetimleri tesis etmeye çalışan Fransa'yı doğrudan ilgilendirdiği ifade edilmelidir.

---

⁵ Macmillian, *Paris 1919*, s.413-416.

⁶ Odabaşı, "Avrupa Emperyalizmi", s.194-200.

⁷ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.427-442; Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.40-41, Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.155-165.

Fransız işgaline karşı Güney Cephesi'nde Türk ve Fransız birlikleri arasında meydana gelen muharebe ve çatışmalara ilişkin detaylı bilgiler için ayrıca bkz. *Türk İstiklal Harbi, IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, Ankara, 2009, s.91-274; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s.177-212.

⁸ Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, 5. bs, İstanbul, 2014, s.155-159.

⁹ *Meclisi Meb'ûsan Zabıt Ceridesi*, Onbirinci İnkıad, 17 Şubat 1920, Devre 4, C.1, İçtima Senesi 1, s.144-145.

¹⁰ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.165-172.

(Mondros Mütarekesi hattı ve ideal Mîsâk-ı Millî sınırları - Harita: Enes DEMİR)

Netice olarak Mondros Mütarekesi sonrası ortaya çıkan saha durumu ile bölgenin paylaşım projeleri ve anlaşmalarla şekillendirmeye çalışması, Türkiye-Suriye hududunun belirlenmesine etki etmiştir. Bu durum meselenin tarafı olan Türkler, Fransızlar ve Suriyelilerin kendi çıkarları doğrultusunda hudut taleplerine yol açmıştır. Şüphesiz Suriye sınırının şekillenmesinde Suriyelilerden ziyade onlar adına Fransa karar verici olmuştur. Bu açıdan Türkiye-Suriye hududunun tespitinde yönelik müzakereler ve bu konuda varılan uzlaşmalar üzerinden; tarihi süreç içerisinde iki ülke hududundaki önemli gelişmelerin aydınlatılması önem arz etmektedir.

Bu konudaki literatür incelendiğinde meseleye dair daha çok Türkiye-Suriye ve Türkiye-Fransa ilişkilerinin dönemler halinde ele alındığı, dolayısıyla sınır konusunun alt içerik olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu makale ise iki ülke arasındaki sınır konusu, Türkiye-Suriye sınırında meydana gelen hadise ve değişiklikler ile günümüze kadar olan süreçte sınır hattında beliren risk ve tehditler merkeze alınarak incelenmiştir. Türkiye-Suriye sınırının, konu kapsamına dâhil süreçte bir "problem" olduğun hareketle belirlenen hipotez çerçevesinde ele alınan konunun, Türkiye-Fransa ve Türkiye-Suriye ilişkileri temel alınarak neden-sonuç ilişkisi ve dönemsel koşullar dikkate alınarak interdisipliner bir anlayışıyla açıklanması amaçlanmaktadır. Böylece sınır hattında hadiselerin hangi koşullarda meydana geldiği ve olayların hangi sonuçları ortaya çıkardığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak çalışmanın, Millî Mücadele sürecinden günümüze kadar olan geniş bir süreçte Türkiye-Suriye sınırda meydana gelen hadiseleri açıklayarak literatüre yeni bir katkı sunması planlanmaktadır.

1. Türkiye-Fransa Arasında Uzlaşma Arayışları

Türkiye-Suriye sınırının tespitine yönelik Türkiye ve Fransa arasındaki anlaşmazlığın yanı sıra Suriyeliler de Fransızlarla aynı sınırları temin etmeye çalışmaktaydı. Ancak Suriyelilerin amacı Fransız manda idaresi olmadan bağımsız Suriye için bu sınırlara ulaşmaktı.¹¹ Bu bakımdan Arap Milliyetçileri, Fransızlara karşı bir yandan Millî Mücadele Hareketi ile uzlaşma zemini aramakta; diğer yandan da Fransa ile temasa devam ederek Suriye sınırlarını mümkün olduğunca Türkiye aleyhine geniş tutmaya çalışmaktaydı.¹²

Türkiye açısından bakıldığında Türkiye-Suriye sınırını belirleme noktasında Mîsâk-ı Millî metni esas alınmaktaydı.¹³ Fakat burada net bir sınır tanımlaması olmaması sınıra ilişkin muhtelif tanımlamaları ortaya çıkartmış; sahadaki duruma göre de konuya ilişkin ifadeler değişiklik göstermiştir. Yine de Mîsâk-ı Millî'deki “*Mütareke hattının dahil ve hâricindeki*” ibaresi, Mustafa Kemal Paşa'nın Ocak 1920'de yaptığı sınır tanımlaması ve Ankara Hükûmeti İcra Vekilleri Heyeti'nin 1920 Temmuz ayındaki toplantısında Türk-Arap hududuna dair genel hatlarıyla açıkladığı sınır tanımlaması göz önüne alındığında bu sınır; Antakya güneyi, Halep çevresi ve Deyr-i Zor güneyi arasındaki hattı kapsamaktaydı.¹⁴ Bu farklılıkların sahada elde edebilecek başarılarla göre kesin olarak tespit edilmesinin düşünülmesinden kaynaklandığı; bu açıdan da geniş bir aralık bırakıldığı değerlendirilmektedir.

Fransız penceresinden ise Sykes-Picot ve Suriye İtilâfnâmesi paylaşım planlarına göre bölge kendilerinde olmalıydı. Ancak bu, Mîsâk-ı Millî sınırları ile büyük ölçüde çelişmekteydi. Bu çelişki, Ankara İtilâfnâmesinden Lozan'a uzanan süreçte, Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesi için Türkiye ve Fransa arasında gerçekleştirilen müzakerelerin ana temasını oluşturacaktı. Üstelik Anadolu'nun güneyinde ve Suriye'de Fransızların Millî Mücadele Harekâtı ile karşılaştıkları menfi durum; hem siyasî, askerî ve mâlî açıdan Fransızlar için büyük müşkülatlara sebebiyet vermekte hem de Suriye'deki konumlarını da

---

¹¹ B. Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi ...*, s.367; Macmillian, *Paris 1919*, s.387-399.

¹² Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s.76-92; Sabahattin Selek, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2020, s.445, Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.116-121.

¹³ Henüz Mîsâk-ı Millî ilan edilmeden Osmanlı Devleti tarafından Paris Barış Konferansına sunulan “Muhtıra”da Türkiye-Suriye sınırının bu ekseninde olması gerektiğini belirtmişti. Detaylar için bkz. Mustafa Budak, “Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, S.71, 2020, s.449; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde*, s.455-464.

¹⁴ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 10. bs., C.3, yay.haz., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.1186; Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.155-159, 167-173.

tehdit etmekteydi.¹⁵ Dolayısıyla Fransa'nın Türklerle anlaşarak esas itibarıyla Suriye ve Akdeniz kıyılarındaki varlığını devam ettirmeyi gündemine aldığı anlaşılmaktadır.

Ankara Hükûmeti ise Batı Cephesi'ndeki Yunan ordusu ile gerçekleşen muharebelere yoğunlaşabilmek için Güney Cephesi'nde barışa ihtiyaç duyduğundan Fransa'yla uzlaşmak niyetindeydi.¹⁶ Fakat Türk ve Fransa Hükûmetleri arasında 1920 yılından başlayan görüşmeler, başta Türkiye-Suriye hududuna yönelik isteklerin farklı olmasından dolayı -Şubat 1921'de Londra'da varılan Bekir Sami-Briand Anlaşma taslağı dâhil- birkaç kere başarısızlıkla neticelenmişti.¹⁷

Buna rağmen iki taraf arasında uzlaşma arayışları devam etmiş; nihayetinde Eylül 1921'de Fransa adına özel temsilci F. Bouillon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey arasında başlayan görüşmelerde belirli ilerlemeler kaydedilmişti.¹⁸ Türk tarafının, sınır konusundaki hassasiyetine rağmen F. Bouillon, bu hususta Paris'in tutumunun kesin olduğunu belirtmiş ve daha önce Londra'da Bekir Sami-Briand Anlaşması'nda taslak olarak kabul edilen sınır hattıyla benzerlik gösteren bir öneri getirmişti. Bu önerisi, TBMM'de ele alınmış ve çeşitli tartışmalara neden olmuştu. Öneriye İskenderun, Antakya ve Halep'in kuzeyi ve doğusu ile Fırat nehrinin doğusundaki demiryolunun güneyinin Türkiye sınırları dışında kalacağı için Mîsâk-ı Millî'ye aykırı olduğu yönünde eleştiriler getirilmişti.¹⁹ İtirazlar üzerine Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada, Bouillon'un ve Fransa Hükûmetinin tutumundan bahsederek önerilen sınırın şimdilik değiştirilmesinin zor olduğunu açıklamıştı.²⁰ Bu açıklama, hükûmetin mümkün olan en büyük avantajla bir an evvel Fransızlarla anlaşma arzusunun bir yansıması olarak ifade edilebilir.

Neticede Fransa'nın bu katı tutumu ve sınırın nihai değil geçici olarak belirleneceği varsayımıyla kabul edilmesi görüşü hâkim olmuştu. Bu kapsamda 20 Ekim 1921 tarihinde 13 maddeyi ihtiva eden "Ankara İtilâfnâmesi/Anlaşması"

¹⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele IV Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s.171, 178-179; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde*, s.37-38.

¹⁶ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde*, s.88-95, 107-110; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s.206.

¹⁷ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.8, S.23, Mart 1992, s.286-287; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde*, s.131-138; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.299.

¹⁸ Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s.299.

¹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Ekim 1337 (1921), c.13, 91. in'ikat, 2.celse, s.290-296; TBMM Gizli Celse Zabıtları, 15 Ekim 1337 (1921), c.13, 93. in'ikat, 3.celse, s.321-331; TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1337 (1921), c.13, 94. in'ikat, 1. ve 2.celse, s.335-358.

Mebusların Ankara Anlaşmasına ilişkin görüşlerini hülâsa eden bir çalışma için ayrıca bkz. Mustafa Yahya Metintaş, "Ankara Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, C.2, S.5, 2019, s.8-14.

²⁰ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde*, s.138-145.

veya diğer adlandırmayla “Türk-Fransız Anlaşması” imzalanmış ve anlaşmada sınırla ilgili olan hususlar 3. 7. 8. ve 9. maddelerde belirtilmişti.²¹

Türkiye-Suriye sınırı anlaşmanın 8. maddesinde detaylı bir şekilde tanımlanmıştı. 3. maddede ise Türk ve Fransız kuvvetlerinin 2 ay içerisinde 8. maddede belirlenen sınırın güneyine ve kuzeyine geçmesi kararlaştırılmıştı. Buna göre Fransızlar güneye (bugünkü Suriye sınırına), Türk birlikleri ise belirlenen sınırın kuzeyine (bugünkü Türkiye sınırı) geçeceklerdi. Dolayısıyla Fransız birlikleri 8. madde çerçevesinde Türkiye sınırlarına bırakılan beş ilden yani 7 Aralık 1921’de Kilis’ten, 25 Aralık 1921’de Antep’ten, 3 Ocak 1922’de Mersin’den, 5 Ocak 1922’de Adana’dan ve 7 Ocak 1922’de de Osmaniye’den çekilmişti. Türk ordusu ise 27 Aralık 1921’de Haseke’den, 30 Aralık 1921’de Rakka’dan ve yine Ocak 1922’de diğer bölgelerden çekilmiş; ayrıca bölgedeki Kuvâ-yı Millîye birliklerine verdiği desteği de sonlandırmak durumunda kalmıştı.²²

9. maddeye göre Osmanlı Hanedanı’nın kurucusu ve Süleyman Şah’ın Caber Kalesi’nde bulunan mezarının, çevresiyle birlikte Türk toprağı olarak kalacağı, Türkiye’nin orada asker bulundurup Türk bayrağını çekebileceği kabul edilmişti. 7. maddede ise İskenderun-Antakya (Hatay) bölgesi için özel bir yönetim kurulacağı; bölgede yaşayan Türklerin, öz kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylığın sağlanacağı ve Türkçe’nin resmî bir niteliğe sahip olacağı kabul edilmişti.²³ Böylece Ankara İtilâfnamesi’nin, Mîsâk-ı Millî’nin özünü oluşturan güney sınırlarından dönemi şartları gereği bazı tavizler verilmesi sonucunu ortaya çıkardığı görülmektedir.

Özellikle anlaşma imzalandığında Türk birliklerinin kontrolündeki yerler (Fırat’ın doğusu) haricinde Mondros Mütarekesi’nde konuşlu bulunan sahalara (Hatay bölgesi, büyük bir bölümü Fırat’ın doğusu/demiryolunun güneyi ve Halep kuzeyindeki bazı yerler) Türkiye sınırları dışında kalmış ve Suriye’ye bırakılmıştı. Lakin anlaşma akdedildiğinde işgal altındaki Adana, Osmaniye, Mersin, Kilis ve Antep şehirlerini geri alınmıştı. Ayrıca Sevr projesindeki sınırla kıyaslandığında; Ankara Anlaşması’nın Kilis, Antep, Urfa ve Mardin ile Cizre ve çevresinin Türkiye’ye kalmasını temin ettiği görülmektedir. Zira Sevr’in “Türkiye’nin Sınırları” başlıklı 2. bölümünün 27 maddesinin 2-3 bentlerine göre Türkiye-Suriye sınırı, Karataş’ın 3 kilometre kuzeyinden başlayarak Adana ve Mersin’i Türkiye’ye; İskenderun, Hatay, Kilis, Antep, Urfa, Mardin ve Cizre’yi Suriye’ye bırakılacak şekilde çizilmişti.²⁴

²¹ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.48-49.

²² Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.286, 302, 371-372.

²³ Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.48-49.

²⁴ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri I, C.1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1953, s.540-541, 551-552.

Fransızlarla anlaşmaya yönelik müzakereleri yürüten dönemin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey muhatabı F. Bouillon'a bu itilafname ile belirlenen hududun, Türkiye için mecburi olarak kabul edildiğini ve güneydeki Türk topraklarının asla unutulmayacak ve bir gün Türkiye'ye katılacak yerler olduğunu belirtmişti. Ayrıca Sovyet Rusya ile yapılan anlaşmadan sonra Batı ile Fransa aracılığıyla bir kapı açmaya ihtiyaç duyulduğundan anlaşmaya razı olmak zorunda kaldıklarını ifade etmişti.²⁵ Yusuf Bey'in bu açıklaması değerlendirildiğinde dönemin reel siyasi politığının bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı ve verilen kararların da en pragmatik şekilde olduğu düşünülmektedir. Nitekim Anlaşmanın nihai bir barış anlaşması olmayıp geçici olduğu düşüncesi, Batılı bir devlet tarafından tanınma isteği ve Yunan ordusuna karşı Batı Cephesi'ne asker kaydırma ihtiyacı gibi gereksinimlerden dolayı kabul edildiği aşikârdır.

Anlaşma, aynı zamanda Fransızlara karşı Millî Mücadele'ye destek veren, fakat bu anlaşmayla sınır dışında kalan ahalide büyük bir üzüntüye neden olurken, Büyük Millet Meclisi'nde de milletvekillerinin tepkisine yol açmıştı. Bilhassa İskenderun ve Hatay'ın Türkiye toprakları dışında kalması bunda etkili olmuştu.²⁶

Sonuç olarak Ankara Anlaşması, dönemin şartları gereği Türkiye'nin Millî Mücadele'de Fransız işgaline uğrayan ve Fransız işgalinden kurtardığı şehirler arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığı ve Mîsâk-ı Millî'den taviz vererek Türkiye-Suriye sınırını belirlediği bir anlaşma olarak görülmelidir.

2. Lozan Konferansında Türkiye-Suriye Hududu

2.1. Lozan Öncesi Hudut Değişikliğine İlişkin Görüş ve Talepler

İstiklal Harbi askerî safhasının başarıyla neticelendirmesi üzerine Ankara Hükûmeti ve İtilaf devletleri arasında Mudanya Mütarekesi imzalanmış; ardından da Türkiye, barış görüşmeleri için Lozan Konferansı'na davet edilmişti. Görüşmeler, 20 Kasım 1922'de başlamış; Fransa, İngiltere ve İtalya'nın riyasetinde üç ana komisyon oluşturulmuştu. Oturumlar, çetin müzakerelerle geçmesi yüzünden 4 Şubat'ta kesintiye uğramıştı.²⁷

Türkiye ve Fransa arasında da iki tarafında öncelikli gördüğü ve çözülmesi gereken meseleler vardı. Bunlar Lozan Konferansı'nın çeşitli oturumlarında iki ülke temsilcilerinin müzakerelerine neden olan Osmanlı borçları, Kapitülâsyonlar ve yabancıların imtiyazı gibi meselelerdi.²⁸

²⁵ Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, s.299.

²⁶ Mustafa Budak, "Ankara İtilâfnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.13, S.38, 1997, s.407-412; Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.243-247.

²⁷ İleriş Kemal, *Lozan'ın Deşifresi*, Kripto Yayınları, Ankara, 2018, s.34

²⁸ Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde*, s.170.

Türk heyeti için Lozan'da gündeme getirilmesi planlanan konulardan biri de şüphesiz Ankara İtilâfnâmesi'yle geçici olarak belirlendiği düşünülen Türkiye-Suriye sınırıydı. Lozan Konferansına yönelik hazırlıkların yapıldığı süreçte ve konferans devam ederken TBMM'deki mebuslar bu konu üzerinde önemle durmuştu. Nitekim dönemin İzmit Mebusu Sırrı Bey, Fransa'yla yapılan Ankara İtilâfnâmesi ile Mîsâk-ı Millî'nin gereğinin yapılmadığını; Türklerin ve Kürtlerin çizilen sınırla ayrıldığını, Millî Mücadele'ye katılarak canını feda eden bölge halkının sınır dışında kaldığını; buna son vermek için İsmet Paşa'ya görev düşüğünü belirtmişti. Sırrı Bey, Fransa Başbakanı Poincaré'nin Ankara İtilâfnâmesi'nin geçici hüviyeti haiz olduğunu açıklaması dolayısıyla sınır meselesinin rahatlıkla tartışmaya açılabileceğini ifade etmişti.²⁹

Tunalı Hilmi Bey de (Bolu Mebusu) başta Hatay'dakiler olmak üzere Suriye tarafında kalan Türklerin, Fransız idaresinde büyük sıkıntılar çektiğini ve sınır meselesinin gündeme gelmesi gerektiğini dile getirmişti. Mersin Mebusu Niyazi Bey ise Ankara İtilâfnâmesi'nde belirlenen sınırın çok sayıda Türkün yaşadığını ifade ederek "*Türk Hudud-ı Irkiyyesi*" adını verdiği sınırı; Lazkiye'nin kuzeyinden başlayıp Asi Nehri'nin bir kısmını içine alan ve Cebel-i Seman'ı takip eden, Halep'in kuzeyindeki Ahterin'den geçip Sacur Nehri'ne ulaşan ve oradan Rakka'ya uzanan bir hat olarak tanımlamıştı.³⁰

Çankırı Mebusu Neşet Kazım Bey ise Meclis Başkanlığına verdiği önergede, Ankara İtilâfnâmesinin ilgili maddesine göre Antakya ve havalisinde mahallî bir idarenin kurulması lazım geldiği halde halen bir icraat yapılmadığını vurgulamış; Fransa nezdinde gerekli girişimlerin yapılmasını talep etmişti.³¹ Bu ifadeler değerlendirildiğinde; Meclis'teki Mebusların, belirlenen geçici sınırın uygun olmadığının bilincinde olduğu ve bunu değiştirilmesinin gerekliliğini belirttikleri görülmektedir.

Bölge halkı da Lozan Konferansı'nda Türkiye-Suriye sınırının değişip Türkiye'ye bağlanacaklarına dair ümit içinde olmuş ve beklentilerini TBMM'ye ve Ankara Hükûmetine müteaddit defa gönderdikleri telgraflarla ulaştırmışlardı. Bunlardan biri Halep ve çevresindeki halk adına Halep Müdâfâa-i Hukuk Cemiyeti'nin 20 Ekim 1922 tarihli Ankara'ya, Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği mektuptu. Ankara Anlaşmasının imzalanmasından bir yıl geçtiği halde ve Lozan Konferansı'nın hemen öncesinde gönderilen mektupta; Halep ve çevresinin Türkiye sınırlarında kalması gerektiği ifade edilmişti.³²

²⁹ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.293-295.

³⁰ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s. 337-338, 473.

³¹ Mehmet Tekin, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. bs., Ankara, 2015, s.132-133.

³² *Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Başkanlığı (ATASE). İstiklal Harbi Fonu (İSH).1547/118.*

Aynı şekilde “Sancak” bölgesi olarak adlandırılan İskenderun, Antakya, Reyhanlı, Belen’den de TBMM’ye telgraflar gönderilmiş olup Mîsâk-ı Millî’ye dâhil mahallerinin anavatana katılmasının sağlanması istenmişti. Konuya ilişkin Antakya’dan gönderilen mektupta; bölgelerinin anavatana katılmasını beklediklerini; bunun için Ankara’ya temsilci yollayacaklarını dile getirmişlerdi. Antakya Bölgesi Genel Vekili ve TBMM eski Mebusu Türkmenzade Ahmet Ağa ise Lozan görüşmeleri devam ederken Meclis’e gönderdiği telgrafta özetle; bölgenin Türklerden oluştuğunu ve halkın Türkiye’ye bağlanma umuduyla yaşadığını belirterek gerekenin yapılması için yalvardığını belirtmişti.³³

Ayrıca tüm bölge halkı tarafından Aralık 1922’de TBMM’ye gönderilen beyannamede; Ankara İtilafnâmesi’ne göre Türkler için uygulanması gereken özel yönetimin uygulanmadığı ve haklarının verilmediği bildirilmiş, Fransız yönetiminden şikayetçi olunmuştu. Bunlar arasında Türk bayrağı ve Türkçe’nin kullanımının yasaklanmasından Fransızların Türklere yönelik sindirme politikalarından Türklerin tutuklanmasına ve Ermenilerin desteklenmesine kadar son derece menfi ve haksız uygulamalar vardı. Bu açıdan Sancak bölgesinin Mîsâk-ı Millî hudutlarına dâhil olup bölgenin Türklerden oluştuğu ve halkın Türkiye’ye bağlanmayı sabırsızlıkla beklediği vurgulanmıştı.³⁴ Görüldüğü üzere Meclis’deki mebusların yanı sıra esas itibarıyla bölge halkının da gönlü ve tercihi bir an önce Türkiye’ye bağlanmaktan yanaydı.

2.2. Lozan Konferansı’nda Türkiye-Suriye Hududuna İlişkin Gelişmeler

İskenderun, Antakya ve Halep başta olmak üzere sınır dışındaki bölge halkından gelen Türkiye’ye bağlanma taleplerinin yanı sıra Ankara Hükûmeti tarafından da İsmet Paşa’ya Lozan görüşmelerine giderken Türkiye-Suriye hududunun yeniden ele alınmasına ilişkin talimat verilmişti. İlgili talimatta; sınırın Hatay güneyindeki İbn-i Hani burnundan başlayarak Halep kuzeyindeki Harim ve Müslimiye üzerinden geçip Meskene’de Fırat Nehri’ne ulaşması; Fırat’ın doğusunda ise Deyr-i Zor’dan geçerek Musul Vilayeti sınırına ulaşmasının temin edilmesi istenmişti.³⁵ Bu sınırın Mondros Mütarekesi’nde Osmanlı ordusunun konuşlandığı bölgelere göre tanımlandığı görülmektedir.

Lozan Konferansı’nın başlamasıyla Türkiye; muhtelif konularda İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan ile çetin müzakerelere başlamıştı. Fakat bir süre Suriye konusunda herhangi bir müzakere gündeme gelmemişti. Bunun üzerine Başvekil Hüseyin Rauf Bey (Orbay) 23 Aralık 1922’de İsmet Paşa’ya yolladığı yazıda, Suriye sınırının değiştirilmesine yönelik Fransızlarla açık veya gizli

³³ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.133-137

³⁴ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.137-141.

³⁵ Müzehher Yamaç, “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)”, *Bellefen*, C.82, S.295, 2018, s.1156.

müzakere olup olmadığını sormuş; ayrıca bölge halkı ve mebuslarının (Sancak) selam ve saygılarını ilettiklerini belirterek kendisinden olumlu haber bekleediklerini vurgulamıştı.³⁶

İsmet Paşa ise Rauf Bey'e 24 Aralık'ta verdiği cevapta, Türkiye-Suriye hududunu gündeme getirmek için fırsat aradığını; ancak konferans başlarken Fransa kamuoyunun Türkiye aleyhinde olması, konferansın hassas ve gergin bir ortamda cereyan etmesi sebebiyle en Fransa'yı karşısına almamak için konuyu gündeme getirmeyi ertelediğini belirtmişti. Gözlemlerine göre İngilizlerin, Suriye hududunun müzakereye açılmasını isteyerek, (bu konuda) Fransa'yı (tahrik ederek) kendi yanlarına çekmeyi arzu ettiklerini, Fransızların ise Ankara İtilafnâmesine yönelik Türkiye'nin tutumunu merak ettiğini vurgulamıştı. Kendi görüşünü de paylaşan İsmet Paşa, Türkiye-Suriye hududuna dair değişiklik isteğini gündeme getirirse karşısındaki müttefik cephenin güçleneceğini, üstelik bunun Musul'u talep ettiğinde bu konuya da olumsuz yansıtacağını; dolayısıyla Fransa'nın tepkisini çekmemek için meseleyi gündeme getirmeyi bir müddet ertelemenin uygun olduğunu ifade etmişti. İsmet Paşa ayrıca; meclisteki mebusların Suriye konusundaki taleplerinin farkında olduğunu, haddizatında bir demiryolunun belirlediği (Türkiye-Suriye sınırı) hududun makul olamayacağını ve bu durumun kendi içinde de ukde olarak kaldığını belirtmiş ve keyfiyetin gerek hükûmet gerek meclis nezdinde izah edilmesini Rauf Bey'den rica etmişti.³⁷

Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği cevapta; ifade etmiş olduğu görüşlerin Vekiller Heyeti, Hariciye Encümeni ve bölge mebusları tarafından uygun bulunduğunu ve meseleyi gündeme getirmek için uygun zamanı beklemesine salık verildiğini bildirmişti.³⁸ Bu yazışmalar değerlendirildiğinde Hükûmet ve Meclis'in Türkiye-Suriye sınırının yeniden ele alınması hususunu önemseydiği ve konuyu dikkatle takip ettiği anlaşılmaktadır.

Lozan Konferansında Türkiye-Suriye sınırının ilk gündeme gelmesi ise Türkiye'nin talebi dışında ve aleyhine bir şekilde olmuştu. Bu konu, Amerikan Temsilci Heyetinin 30 Aralık 1922'de Azınlıklar Komisyonuna EK 2 olarak sunulan bildirisinde, "*Ermeniler için ulusal yurt konusunda memorandum*" başlıklı yazıyla "*Ermenistan için Amerikan Derneği*" adına sunulmuştu. Anadolu'dan göç ettirilmiş Ermeniler için Türk topraklarında uygun bir yer verilmesi teklifini gündeme getiren Amerikan Heyetine göre, Türkiye-Fransa arasında belirlenmiş sınırın arasında kalan bölge³⁹ tartışılmalı ve konferans bu sınırı yeniden ele almalıydı. Böylece Ermeniler için Türkiye-Suriye sınırı arasında Milletler

³⁶ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.267.

³⁷ Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s.274-276.

³⁸ Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s.300.

³⁹ Arada kalan bölgeyle, Sevr'e göre Türkiye'de olmayıp Ankara İtilafnâmesi'ne göre Türkiye hudutlarına dâhil edilen bölge kastedilmektedir ve burası metinde "Ermeni bölgesi" olarak geçmektedir.

Cemiyetinin gözetimi altında özerk bir bölge kurulması teklif edilmişti. Adı geçen bölgenin Fırat Nehri ve Akdeniz arasında olması, Elbistan ve batıda Sis'e kadar uzanacak bir alanı kapsamaması önerilmişti.

İngiliz temsilcisi Rumbold da Türkiye'den Ermeniler için ulusal yurt oluşturulması talebinde bulunmuş ve Ankara İtilafnâmesiyle belirlenen sınırın eski anlaşmaya göre (Sevr) oldukça güneye alındığını, böylece eski ve yeni sınır arasında kalan geniş bölgenin Ermenilere tahsis edilebileceğini bildirmişti. Üstelik bu bölgenin kime ait olduğunun uluslararası bir antlaşma ile saptanmadığına dikkat çekmişti. Şüphesiz bu teklif, Lozan'a gelirken "*Ermeni Yurdu*" meselesinin Türkiye'nin kırmızı çizgisi olması dolayısıyla Türk Heyeti tarafından kesin bir şekilde reddedilmişti. Konuyla ilgili söz alan Türk Heyeti 2. Murahhası Rıza Nur Bey, Türk heyetinin bu tarz teklifleri dinlemektense oturumdan çekilmesinin uygun olacağını dile getirerek oturumdan ayrılmıştı.⁴⁰ Görüldüğü üzere İtilaf devletleri, Sevr'i geçersiz kılan ve sınır değişikliğini içeren Ankara İtilafnâmesi'nden oldukça rahatsızlardı.

Türkiye-Suriye hududunun, Lozan Konferansı'nın gündemine daha somut bir şekilde gelmesi durumu, 20 Ocak 1923'te Lord Curzon'dan İsmet Paşa'ya gönderilen ve Irak ile Suriye hudutlarının bir sonraki oturumda görüşüleceğine dair bilgi veren mektubuyla olmuştu. Gelişmeyi Ankara'ya bildiren İsmet Paşa, ilgili oturumda Musul'u resmen talep edeceğini fakat Suriye hududunu müzakere etmeye gerek olmadığını Curzon'a yazacağını ifade etmişti.⁴¹ Zira İsmet Paşa, Musul meselesinde İngiltere ile çetin müzakerelere girişileceğini bildiğinden ve İngiltere'nin Fransa'yı yanına çekmek için Suriye sınırının gündeme gelmesi beklentisini de boşa çıkarmak maksadıyla Ankara İtilafnâmesi ile belirlenen sınırın geçerli olduğunu söylemeyi politik bir tutum olarak benimsemişti.⁴²

Neticede "*Ülke ve Askerî Meseleler Komisyonu*", 23 Ocak 1923 tarihinde "*Türkiye'nin Asya'da Güney Sınırı: Musul Sorunu*" başlıklı oturumuyla toplanmıştı. İsmet Paşa ve İngiliz Temsilcisi Lord Curzon arasında Musul vilayetiyle ilgili hararetli tartışmalar yaşanırken Fransız Temsilcisi Bompard'ın Türkiye-Suriye sınırının gündeme gelmesi ihtimaline karşı söz alarak "*meselenin Türkiye'nin Asya'daki güney sınırlarını saptamak olduğundan Türkiye-Suriye hududundan söz etmenin hiçbir temsilcinin aklına gelmeyeceğini*" belirtmişti. İsmet Paşa Bompard'ın bu sözlerine cevap vermemiş,⁴³ yalnızca Musul

⁴⁰ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Çev: Seha L. Meray, Takım I, C.1, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018, s.244-245, 277-278.

⁴¹ Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s.411-412.

⁴² Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s.425.

⁴³ İsmet Paşa, Heyet-i Vekile Riyasetine gönderdiği telgrafta, Bompard'ın "*Suriye hududunun halledilmiş bir mesele olduğu*" sözüne, Curzon ile yaşadığı hararetli Musul tartışması nedeniyle ses çıkartmadığını ifade etmiştir. Bkz. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s.431.

konusunda İngiliz tezlerine cevap verirken Türkiye'nin, Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimini tanıdığını belirtmişti.⁴⁴ Bu açıdan İsmet Paşa'nın Musul konusunda müzakere gücünü yüksek tutmak için Suriye hududuyla ilgili yeni bir tartışma başlığı açmaktan kaçındığı görülmektedir.

Sonuçta çeşitli ve şiddetli tartışmaların yaşandığı Lozan Konferansı, Türk Heyeti ile başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerinin yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramış ve Türk Heyeti Lozan'dan Ankara'ya dönmüştü.⁴⁵

Bu süreçte Adana'ya giden Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayanlar arasında yer alan Antakya ve İskenderun ahalisinden bir heyet, bölgenin esir olduğunu ve kurtarılmasını istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Hatay'ın bir Türk yurdu olduğu ve düşman elinde kalamayacağına dair ifadesi bölgenin geri alınacağı şeklinde yorumlanmıştı.⁴⁶

Öte yandan Ankara Hükûmeti ve İtilaf devletleri arasında kurulan temaslardan sonra Lozan Konferansının ikinci safhası 23 Nisan 1923'te başlamıştır.⁴⁷ 24 Nisan 1923 tarihli "Toprak ve Arazi Komisyonu"nu oturumunda da Türkiye-Suriye hududunun Ankara İtilafnâmesinde belirlenen sınır olduğu kabul edilmiştir. Ancak taslak antlaşma maddesi tekliflerinin görüşülmesi sırasında Türk Heyetinin, İsmet Paşa ile General Pelle arasında Ankara İtilâfnâmesi'nin Lozan Protokolüne girmesine ve sınırın statüsüne ilişkin tartışmalar yaşanmıştır. İsmet Paşa'nın İtilâfnâme'nin bütün ekleriyle antlaşmaya eklenmesine dair teklifine Fransa Temsilcisi General Pelle karşı çıkmış ve Ankara İtilafnâmesi'nin Suriye ülkesini temsil eden Fransa ile Türkiye arasında bir komşuluk anlaşması olduğunu ve yerel/mahallî niteliği haiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fransa'nın, Ankara Anlaşması'nı uyguladığını ve uygulamaya da devam edeceğini fakat bu konunun Fransa ile Türkiye arasında olduğunu ve Lozan Konferansı'ndaki diğer devletleri ilgilendirmeyeceğini vurgulamıştır. Pelle'ye göre anlaşmanın yeniden doğrulanması, anlaşmayı değiştirme sonucuna varabileceğinden Fransa'nın bunu kabul etmesi mümkün değildi.

İsmet Paşa ise cevaben Türk tarafının anlaşmayı değiştirmeye yönelik bir teklif getirmediğini; sadece bu hususun açıklığa kavuşturulmak üzere Lozan Antlaşması metnine de eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Ankara İtilafnâmesi'nin hâlihazırda Türkiye ve Fransa parlamentolarında onaylanıp yürürlüğe sokulmuş bir antlaşma olmadığını; eğer İtilafnâme'nin

---

⁴⁴ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Çev: Seha L. Meray, Takım I, C.1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018, s.364, 370.

⁴⁵ Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayınları, 4. bs., İstanbul, 2017, s.157.

⁴⁶ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.147-150.

⁴⁷ Demirci, *Belgelerle Lozan*, s.195

uygulanmasından memnunsu Fransa'nın neden bunu resmî bir antlaşma metnine dâhil etmekten çekindiğini sormuştu. Bu soruya General Pelle'nin, İtilafnâme maddelerinin Lozan metnine sokulmak istenmesinin Lozan'daki katılımcı devletlerin onayına sunulması anlamına geleceğine dair çekinceler öne sürdüğü görülmektedir. Bunun üzerine İsmet Paşa en azından İtilafnâme'nin 8. maddesinde belirlenen Türkiye-Suriye sınırının Lozan Antlaşması metnine dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

General Pelle'nin cevabı, Musul konusunda Türkiye ve İngiltere nasıl kendi arasındaki görüşmelerle bu sınırı belirlemeye yönelik karar aldıysa ve mezkûr konu nasıl Lozan Antlaşması dışında kalacaksa, Ankara İtilafnâmesi'nin de aynı kapsamda olması gerektiğine ilişkin olmuştur. Ayrıca İtilafnâme'nin Fransız Parlamentosunca onaylanmaması hususuna gelince, anayasal açıdan böyle bir onaylamaya ihtiyaç olmadığını; bunun anlaşmanın geçerliliğini etkilemediğini ve Fransa'nın İtilafnâme yükümlülüklerine, herhangi bir uluslararası antlaşmayla aynı değeri verdiğini ifade etmiştir.⁴⁸ Tutanaklarda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı gibi Fransa'nın siyasi manevralarla Türkiye-Suriye sınırının yeniden müzakere edilmesinden kaçındığı ve genel çerçevede de istediğini elde ettiği takip edilmektedir.

Çünkü Türk heyeti bu konuda da yalnız bırakılmış; İtalya ve İngiliz baş murahhasları da İsmet Paşa'nın önerisine karşı çıkararak Fransa'yı desteklemişlerdi.⁴⁹ İsmet Paşa ise meselenin ertelenmesini isteyerek ilk teklifi konusunda ısrarcı olsa da sonraki günlerde İngiltere ve İtalya'nın görüşleri doğrultusunda gerek İsmet Paşa, yalnızca Ankara İtilafnâmesi'nin 8. maddesinde belirlenen "Türkiye-Suriye hududu" ifadesinin Lozan metnine konulmasına rıza göstermiştir.⁵⁰

İsmet Paşa'nın dile getirdiği bir diğer husus ise "Türkiye-Suriye Sınırı Sınırlandırma Komisyonu" nun göreviyle ilgili olup komisyonun henüz görevini bitirmemiş olduğuna ilişkindir. General Pelle cevaben bu komisyonun, arazi üzerindeki görevini bitirmiş olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Türk Heyetinden Tevfik Bey, komisyonun hala Nusaybin ile Cizre arasında çalışmakta bulunduğunu söylemişse de Fransızlar tarafından yeni bir komisyon kurulmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁵¹

Lozan görüşmeleri devam ederken Ankara Hükûmeti, Antakya ile İskenderun'un durumunun özel olarak dile getirilmesi ve Lozan da diğer devletler tarafından tasdik edilmesine yönelik bir girişim yapılmasını İsmet

---

⁴⁸ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Çev: Seha L. Meray, Takım II, C.1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018, s.8-9.

⁴⁹ *Lozan Barış Konferansı*, Takım II, C.1, Kitap 1, s.9.

⁵⁰ *Lozan Barış Konferansı*, Takım II, C.1, Kitap 1, s.10.

⁵¹ *Lozan Barış Konferansı*, Takım II, C.1, Kitap 1, s.11.

Paşa'dan talep etmiştir. İsmet Paşa'dan gelen cevapta; Fransa'nın gerek bu konuya gerekse Ankara İtilafnâmesinin tüm ekleriyle Lozan'a girmesine karşı çıktığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Başvekil Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği 10 Mayıs 1923 tarihli telgrafta; adı geçen talebin, en azından Fransa tarafından bir mektup veya beyanname ile teyit edilmesinin sağlanmasını istemiştir. Ankara Hükûmetinin yanı sıra Hatay'dan Tayfur Bey (Sökmen) de, Türk Heyeti 2. Murahhası Dr. Rıza Nur Bey'e gönderdiği bir mektupta, istek ve tekliflerinin konferansın gündemine getirilmesini arzu ettiklerini belirtmiştir. Aynı şekilde Mayıs ayı sonlarında Fransızların Suriye'nin kuzeyinde askerî yığınağı arttırdığı başta Türklere olmak üzere bölge halkına baskıcı bir tutum sergilediği, Ermenileri kışkırttığına yönelik İsmet Paşa'ya telgraf göndererek bu hususun Fransa nezdinde gündeme getirilmesini istemiştir.⁵²

Başvekil Rauf Bey ayrıca İsmet Paşa'ya Anadolu Ajansı vasıtasıyla Fransızların Kuzey Suriye'de ve Antakya bölgesinde Türklere yaptığı zulümlerin haber yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁵³ Nitekim Türk ordusu bu dönemde herhangi bir oldubittiye mahal vermemek için tedbir amaçlı Suriye sınırına birlik kaydırmış; bu durum Türkiye ve Fransa arasında mâlî ve iktisâdî konular nedeniyle çetin müzakerelere neden olan Lozan oturumlarını daha da gerginleştirmiştir. Fransa'nın konuya ilişkin notasına Ankara Hükûmeti, rutin bir askerî faaliyet cevabını vermiş, aksine Fransızların Türkiye hududuna yakın Kırıkhan, Çobanbey gibi bölgelerde yığınak yaptığını ve Fransız tayyarelerinin Türkiye hudut hattında çok sayıda uçuş gerçekleştirdiğini belirterek durumu protesto etmiştir.⁵⁴ Ayrıca Rauf Bey İsmet Paşa'ya yolladığı bir başka telgrafta, Fransızların Suriye sınırında yaptığı yığınağa karşı Türkiye'nin tedbir alma hakkı olduğunu, Fransızların bunu engellemeye yönelik söylem ve girişimlerinin, içişlerine müdahale sayılacağını ve kabul edilmez olduğunu vurgulamıştır.

İsmet Paşa ise konuya ilişkin Hükûmete yolladığı mütalaasında, son günlerde Fransa ile olan çetin müzakereler nedeniyle Fransız gazetelerinin Türkiye aleyhine yayınları arttırdıkları ve kamuoyunun bu konuda tahrik edilmesi dolayısıyla Türkiye'nin, Suriye sınırını değiştirmek istediği yönündeki algıyı Fransız kamuoyu nezdinde tekzip etmenin doğru olacağını ve Fransa'nın, Türkiye'nin Suriye sınırına asker sevkıyla ilgili verdiği notaya da bu kapsamda nazik bir cevap verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁵ Ayrıca Fransa Temsilcisi Bompard'ın Türk Gazetelerinin İskenderun'daki Fransız zulmünden bahseden haberler neşretmesinden rahatsızlık duyduğunu ve bu neşriyatın

⁵² Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.151-153.

⁵³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.357.

⁵⁴ Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s.248, 254, 257, 263-264, 469, 484.

⁵⁵ Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s.274, 465, 746-477, 484.

engellenmesini kendisinden talep ettiğini belirtmiş; Bompard'a yanıt olarak Ankara İtilafnâmesine göre İskenderun'da uygulanması gereken idarenin tesis edilip edilmediğini sorduğunu ve muhatabından hayır cevabı aldığını bildirmiştir. Başvekil Rauf Bey ve Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa ise Fransızların sınır hattına yığınak yaptığını bildirerek İsmet Paşa'dan Fransızlar nezdinde girişimde bulunmasını istemişlerdir.⁵⁶ Hükûmetin Suriye konusundaki istekleri ve İsmet Paşa'nın cevapları karşılaştırıldığında; isteklerin diplomasi masasında yeterince karşılanmadığı; İsmet Paşa'nın içinde bulunduğu şartlardan hareketle bu durumu izah etmeye çalıştığı görülmektedir.

Netice itibarıyla Türkiye-Suriye sınırı, Lozan Konferansı görüşmelerinde bahsedilen oturumlarda dışında gündeme gelmeden, mevcut halini koruyacak şekilde ele alınmıştır. Konferansta diğer konularda sürdürülen çetin müzakerelerin sonucunda Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923 tarihli) imzalanmıştır.⁵⁷ Lozan görüşmelerinde Fransa'nın desteğini de almak isteyen Türk Heyeti, yapılan müzakereler sonucunda Ankara İtilâfnâmesi'nde belirlenen sınır maddesinin (8.madde), Lozan Antlaşması'nda aynen yer almasını kabul etmiştir.⁵⁸ Böylece Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 1. bendinde Türkiye-Suriye sınırı, "...*Türk-Fransız Anlaşmasının 8. maddesiyle saptanmış olan sınır*" ifadesiyle yer almış ve Türkiye-Suriye sınırının kalıcı hüviyeti haiz olduğu kesinleşmiştir.⁵⁹

Lozan Antlaşması'nın imzalandığı tarihte, Türk Heyet Başkanı İsmet Paşa ile Fransa Heyeti Başkanı General Pelle arasında karşılıklı mektuplar da teati edilmiştir. Bu kapsamda Pelle tarafından -Türk tarafının talebi üzerine- İsmet Paşa'ya sunulan 24 Temmuz 1923 tarihli mektupta, Lozan Antlaşması'nın Ankara İtilâfnâmesi'ne hâlel getirmediğini ve İtilâfnâmenin tüm ekleriyle yürürlükte olduğunu doğruladığını teyit etmiştir. İsmet Paşa da mektubu ve ekini aldığını Pelle'ye bildirmiştir.⁶⁰

Sonuç olarak Lozan'da Fransa ile sınır meselelerinden ziyade Osmanlı borçları ve Kapitülâsyonlar gibi konular hararetle tartışıldığı görülmektedir. Bu bakımdan Ankara İtilâfnâmesi ile siyasî ve askerî meseleler büyük ölçüde halledildiği için Fransa'nın ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik bir politika benimsediği değerlendirilmektedir.

---

⁵⁶ Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s.445.

⁵⁷ Kemal, *Lozan'ın Deşifresi*, s.51-52.

⁵⁸ Budak, *İdealden Gerçeğe*, s.449-452.

⁵⁹ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Çev: Seha L. Meray, Takım II, C.2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018, s.3.

⁶⁰ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Çev: Seha L. Meray, Takım II, C.1, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018, s.253-254.

Hâlbuki İngiltere ile olan tartışmalar; daha çok Musul Vilayeti, Boğazlar gibi siyasi konular ve devlet sınırları konularında yoğunlaşmıştır.⁶¹ Lozan'a giderken İsmet Paşa'ya verilen talimata rağmen Türkiye-Suriye sınırını değiştirmeye matuf bir girişim yapılamadığı görülmektedir. Bu, İsmet Paşa'nın Musul konusunda müzakere yürütürken Fransa'yı yeni bir sınır tartışmasıyla karşısına almak istememesi ve Fransa ile anlaşmazlık yaşanan diğer sorunların da Türkiye lehine halledilmesinin sağlanması amacıyla tercih edilmiştir.

Türkiye-Suriye sınırının Lozan'da herhangi bir değişikliğe uğramadan aynen kabul edilmesi, hatta değiştirilmesine yönelik teklif ve müzakerede dahi bulunulamaması, Lozan Antlaşması'nın TBMM'de görüşüldüğü sırada bazı mebusların eleştirisine sebep olmuştur. Mersin Mebusu Niyazi Bey, Antakya, İskenderun ve çevresinde yaşayan halkın feryadının göz ardı edildiğini ve Türk köylerinin sınır dışında kaldığını; aynı şekilde Fırat'ın batısı ve doğusunda demiryolunun Fransa'da kalması sebebiyle 300 civarında Türk köyünün sınır dışında kaldığını ifade etmiştir.⁶² Bu durum Türkiye sınırları dışında kalan, Millî Mücadele'de Türkiye'nin yanında yer alan ve Türkiye'ye bağlı kalmak istediği dönemin arşiv belgelerinden de açık bir şekilde takip edilebilen bölge halkını müteessir etmiştir.⁶³ Fakat sınıra ilişkin gelişmelerin, Türkiye-Suriye sınır hattına getirilen eleştirileri haklı çıkarırcasına sona ermediği ve -aşağıda da izah edileceği üzere- müteakip süreçte de devam ettiği takip edilmektedir.

3. Lozan Sonrası Süreçte Türkiye-Suriye Sınırı

3.1. Türkiye-Suriye Hudut Hattındaki Gelişmeler ve Hatay'daki Durumu

Türkiye-Suriye sınırı, Lozan'da aynen kabul edilmesine rağmen bu sınırın; bölgenin tarihi, coğrafi, demografik, idari ve ekonomik özellikleri göz önünde bulundurmadan çizilmesi beraberinde birçok problemi de meydana getirmişti. Sınır hattındaki birçok Türk, Kürt ve Arap aşireti, sınır sebebiyle farklı taraflarda kalmıştı.⁶⁴ Haddizatında Antep-Halep Hatay-Adana, Urfa-Rakka; idari, ekonomik, sosyolojik olarak asırlardır aynı hinterlandı paylaşmıştı. Dolayısıyla Lozan sonrası dönemde Türkiye ve Fransa arasında Suriye sınırına ilişkin yapılan görüşmeler ve anlaşmalar, pratikte ortaya çıkan bu sorunlara mevcut şartlar itibarıyla çözüm bulmak için yapılmıştı.

⁶¹ Özellikle Fransa ile tartışma yaşanan konular için bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler* Takım II, C.1, Kitap 1, s.27-32, 35-50, 51-63, 116-127.

⁶² Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.155-157.

⁶³ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1914-1940)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmalar Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2003 s.154; Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.155-162, 247-251.

⁶⁴ Mustafa Öztürk, "Osmanlı Mirî Rejiminin Suriye ve Irak'ta Uygulanmasının Sonuçları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.9, S.18, Yaz 2016, s.8-14.

Bunlardan en önemlisi Türkiye-Suriye sınırını belirlemek üzere kurulmuş olan komisyonun çalışmalarıyla ilgiliydi. Lozan Antlaşması ile kesinleşen Türkiye-Suriye sınırı çizgileri, 1925'te toplanan "Hudut Tespit Komisyonu"nun çalışmaları sonucu iki ülke arasında 30 Mayıs 1926'da "*Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*" imzalanmıştır.⁶⁵

Mezkûr Antlaşmayı güçlendirmek adına 22 Haziran 1929'da bu defa "Türkiye-Suriye Sınırı Hakkında Anlaşma ve Protokol" imzalanmış olup buna göre sınır hattında güvenlik ve asayişin sağlanması, düzensiz göçün önlenmesi, sınırı geçen sürülere uygulanacak ekonomik tedbirler gibi hususlar teyit edilmiştir. Bunların takibi için de sınır komisyonu kurulması ve komisyonun 6 ayda bir defa toplanması kararlaştırılmıştır.⁶⁶ Mezkûr Protokolün akabinde sınır yetkilileri mutad toplantılar yapmışlardır. Ancak ihtilafa konu olan Nusaybin-Cizre arasındaki yol kesimi ve bazı köylerin hangi tarafta kalacağı konusu tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu anlaşmazlık, ancak 3 Şubat 1930'da imzalanan "*Türk-Fransız Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması*" ile çözümlenebilmiştir.⁶⁷

15 madde ve 5 ek protokolden oluşan "*Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması*"nın 1. maddesinde Türkiye-Suriye ve Lübnan arasında, iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürüleceği ve sınırların bozulmayacağı, sınır güvenliği için karşılıklı önlemler alınacağı ve taraflardan biri saldırıya uğrarsa ötekinin tarafsız kalacağı belirtilmişti. 2. maddede ise Ankara İtilafnâmesi'nde belirlenip yeni anlaşmanın 1 sayılı ek protokolüyle kesinleşen sınırın işaretlenmesi için sözleşmenin yürürlüğe konulmasını müteakip 6 ay içinde bir "Karma Komisyon" kurulması kararlaştırılmıştı.⁶⁸ 1 sayılı ek protokole göre Türkiye-Suriye sınırındaki belirsizlikler giderilmiş ve İtilafnâme'ye kıyasla Payas ve Kilis kesiminde Türkiye lehine 7 kilometre değişiklik yapılmıştı. Dolayısıyla üç bölüm halinde hazırlanan 1 sayılı ek protokol ile Türkiye-Suriye sınırı ayrıntılarıyla tanımlamıştı.⁶⁹

Lozan sonrası dönemde bir diğer önemli konu, sınırın Suriye tarafında kalan ve Türkiye idaresi altında yaşamak isteyen bölge halkının durumları olmuştur. Asırlardır Osmanlı vatandaşı iken sınırın Suriye tarafından kalan halkın bir bölümü Türkiye'ye göç etmiş ve Türk Hükûmeti tarafından bu kişiler uygun yerlere iskân edilerek Türk vatandaşlığına alınmıştır.⁷⁰ Suriye'den

⁶⁵ Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde," s.1158.

⁶⁶ Mehmet Sait Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2015, s.59-60.

⁶⁷ Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde," s. 1162-1163.

⁶⁸ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.289-298.

⁶⁹ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.298-302.

⁷⁰ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.198.

Türkiye'ye göç edip iskân edilen ve vatandaşlığa alınan birkaç örnek hadiseye bakıldığında;

- Resulayn'dan göç eden ve 25 Mayıs 1922 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Vatandaşlığına alınan Çeçenler,⁷¹

- 1937'de Amude'den göç edip Mardin'e yerleştirilen 1.100 civarında Arap ve Kürt,⁷²

- 1939'da Afrin ve çevresinden Türkiye'ye sığınıp çeşitli bölgelere iskân edilen 3.759 kişiden oluşan Türk, Kürt ve Arap (Bunların 1.206'sı vatandaşlığa alınmıştır.) zikredilebilir.⁷³

Bu dönemde ayrıca Hatay ve İskenderun'dan da Türkiye'ye yönelik göç başlamış; fakat göçün artması üzerine Türkiye, bölgedeki Türk nüfusunun azalacağı gerekçesiyle göçü engelleyici girişimlerde bulunmuştur. Halep Konsolosluğu; bölgenin yakında Türkiye'ye katılacağını, dolayısıyla yurtlarını terk etmemelerine ilişkin propaganda faaliyetleri yürüterek Sancak halkının umudunu canlı tutmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra Halep başta olmak üzere çeşitli bölgelerden göçler meydana gelmiştir.⁷⁴ Suriye'de kalan fakat Türk idaresine taraftar olan halkın bir kısmı ise Fransız işgaline karşı verdikleri direniş mücadelesinde Türkiye'den destek beklemiştir. Şüphesiz yaşanan gelişmeler Fransızları oldukça tedirgin etmiştir.⁷⁵

1925 yılında Fransızların sert bir şekilde bastırdıkları Büyük Suriye İsyanı patlak vermiş; Türkiye bu süreçte hem Fransa ile anlaşması hem de Musul meselesiyle ilgilenmesi nedeniyle bölgeyle yakından alakadar olamamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin özellikle Halep çevresi ile El-Cezîre bölgesinde Millî Mücadele döneminde aktif olarak Türkiye lehine savaşan ve mücadele eden aşiretlere ve aşiret reislerine maddi-manevi destek vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.⁷⁶

Bu dönemde Fransa'nın bilhassa Hatay meselesinde kendi elini güçlendirmek için Türkiye karşıtı politikaları uyguladığı ve desteklediği görülmektedir. Bunlar arasında Fransa'nın; Türkiye sınır hattında garnizon inşa ederek askerî tahkimat yapma girişimleri,⁷⁷ Fransızların desteklediği aşiretlerin Türkiye sınırını ihlal etmeleri,⁷⁸ bilhassa 1935'lerden sonra Suriye'deki Kürt ve

⁷¹ Demir, *Yeni Belgeler Işığında*, s.266-267.

⁷² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/264-777-1; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.198.

⁷³ BCA. *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)*, 30-18-1-2/89-108-5, Dosya Eki: 97-149.

⁷⁴ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.198.

⁷⁵ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/264-782-27; Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.189-195.

⁷⁶ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.191-192, 225; Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız*, s.483.

⁷⁷ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/12-72-29; 30-10-0-0/264-784-19.

⁷⁸ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/113/127-913-20.

Ermenilerin işbirliğinde kurulan Hoybun Cemiyeti'nin Türkiye'ye yönelik saldırı planları,⁷⁹ Fransa'nın Suriye'deki Kürt aşiretlerin Türkiye'deki akrabalarını kışkırtarak isyana teşvik etmesi⁸⁰ gibi eylemler sayılabilir.⁸¹

Türkiye-Suriye sınır hattındaki bir diğer önemli mesele ise Ankara İtilafnâmesi'nin 9. maddesine göre Türkiye toprağı sayılan Süleyman Şah Türbesi'nin durumudur. Bu türbe, Türkiye sınırına yaklaşık 150 km mesafede olmasına rağmen Türkiye, anlaşma kapsamında bölgede bir jandarma birliği bulundurmuş ve düzenli olarak bu bölgedeki askerî görevlilerini değiştirmiştir.⁸²

Sonuç olarak Lozan sonrası süreçte, Türkiye-Suriye sınırında hem Anlaşma'nın uygulanması çerçevesinde hem de sınır hattında oluşan olaylar veya belirsizlikler nedeniyle çok sayıda meselenin ortaya çıktığı görülmektedir.

3.2. Antakya-İskenderun Meselesi ve Hatay'ın Türkiye Sınırlarına Katılması

Türkiye, Lozan sonrası süreçte esas itibarıyla -belli şartlar altında Suriye'ye bırakılan- ve Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerden "Sancak" bölgesi olarak adlandırılan Hatay-İskenderun ve çevresinin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bunun sebebi de Ankara İtilafnâmesi'nin 7. maddesinin bölgede yaşayan Türklere yönelik özel bir yönetim uygulanacağı, onların kültürel, eğitim haklarının Fransa tarafından verileceğine yönelik hükümleri içermesidir. Türkiye bu maddenin uygulanmasını ve Sancak bölgesindeki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Fransa'nın Sancak bölgesine özerk bir yönetim uygulamasına rağmen 7. maddenin Türklerle ilgili gerekliliklerine riayet etmemesi, aksine bölgedeki Türklere yönelik baskıcı tutumu, çok sayıda Türkün tutuklanması vb. icraatları nedeniyle Türkiye tarafından Fransa'ya (5 Ekim 1923 tarihli) bir nota verilmiştir. Fransa'nın notaya verdiği cevap ise İskenderun Sancağında Türklerin azınlık olduğu ve hiçbir bölgede Türklerin çoğunlukta olmadığı şeklinde olmuştur.⁸³ Bu cevapla Fransa'nın durumu geçiştirmeye çalıştığı görülmektedir.

Fransa, ayrıca İskenderun ve Antakya'daki Türk ve Müslüman yoğunluğunu azaltmak için bölgeye Ermenileri yerleştirmeye başlamıştır.⁸⁴ Dolayısıyla 1930'dan sonraki dönemde Türkiye ve Fransa arasındaki ilişkiler genel olarak olumlu seyretse de Fransızların menfi uygulamalarına karşı

⁷⁹ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/115-803-36; 30-10-0-0/115-799-15; 30-10-0-0/109-722-15.

⁸⁰ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/115-801-10.

⁸¹ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/12-72-29.

⁸² Yakup Kaya, Görkem Ozan Özalp, "Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Süleyman Şah Türbesinin Konumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.38, Haziran 2015, s.376-377.

⁸³ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.158-159.

⁸⁴ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/108-710-17.

Türkiye'nin Sancak'a yönelik ilgili tutumu, Türkiye-Fransa münasebetlerinde de belirleyici etkiye sahip olmuştur.⁸⁵

Fransızlar ise, Hatay meselesinde kendi politikalarını sürdürebilmek için Türkiye aleyhine olan eylemleri desteklemiştir. Bu konuda bir yandan Suriye'yi teşvik ederken; diğer taraftan da özellikle ayrılıkçı Kürt ve Ermenilerin kurduğu Hoybun Cemiyeti'ne destek vermiştir. Bu açıdan Türkiye-Suriye sınırıyla ilişkilerde Fransa'nın belirleyici rolü olduğu görülmektedir.⁸⁶

Nitekim Fransa, bu süreçte Suriye mandasını üstlendiği için bölgede Halep Devleti, Şam Devleti, Alevi Devleti gibi ayrı ayrı yapılar kurmuş, Sancak bölgesini de iç işlerinde özerk bir yönetim haline getirmişti. Fakat 1 Ocak 1925'te Halep, Şam ve Alevi yapılarını birleştirerek Suriye Devleti'ni kurmuş ve Şam'ı da başkent ilan etmişti. Sancak bölgesi ise özerkliğini korumuş olup Arapça ve Fransızcanın yanında Türkçe'nin resmî dil olduğu kabul edilmişti. Fakat 1926 yılında Sancak'a idari bağımsızlık verilmiş ve doğrudan Şam'la eşit statüde Suriye Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanmıştı. Bu kapsamda ayrı bir anayasa oluşturulmuşsa da haziran ayında bu yapı lağvedilmiş ve bölge yeniden Suriye'ye bağlı özerk yönetim haline getirilmişti.⁸⁷

Sancak bölgesinin geleceğinin belirlenmesine yönelik bir diğer önemli adım ise Fransa-Suriye arasında imzalanan (9 Eylül 1936 tarihli) "*Dostluk ve İttifak Anlaşması*" kapsamında Suriye'deki Fransız mandasının üç yıl içinde sona ereceği ve Suriye'nin Milletler Cemiyetine üye olacağına kararlandırılmasıyla olmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye'ye bağlanma ümidi içindeki Sancak Türkleri harekete geçmiştir. Bir heyet Ankara'ya giderek Başbakan İsmet Paşa ile görüşmüş ve ne şekilde hareket etmeleri gerektiği konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. İsmet Paşa ise İskenderun ve Antakya'nın doğrudan ilhak edilemeyeceğini, fakat Türkiye'nin diplomatik zeminde adım adım ve sabırla bunu sağlayacağını bildirerek kendilerinden verilen talimatlara göre hareket etmelerini istemiştir.⁸⁸ Türkiye'nin ve Sancak halkının harekete geçmesini sebebinin, bağımsızlığını kazandığında Hatay'ın da Suriye'ye dâhil edilmek istenmesi olduğu; dolayısıyla Türkiye'nin durumun bir oldubittiye getirilmesini önlemek üzere harekete geçtiği görülmektedir.

---

⁸⁵ İsmail Soysal, "Tarihsel Açından Bakıldığında Türkiye ile Fransa'nın Menfaatlerinin Birbirini Tamamlayıcı Niteliği", *Belleken Dergisi*, C.54, S.209, Nisan 1990, s.469-470.

⁸⁶ Pakize Çoban Karabulut, "Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye Dış Politikasında Fransa'nın Rolü", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, C.5, S.2, s.383.

⁸⁷ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.159-168.

⁸⁸ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.216-220.

Bu süreçte Türkiye-Suriye Hudud Komisyonlarının da mutad olduğu üzere periyodik toplantılar gerçekleştirmiştir.⁸⁹ Öte yandan Türkiye, kısa sürede konunun müzakere edilmesi için Fransa Hükûmetiyle temasa geçmiş ve nihayetinde Ocak 1937'de Paris ve Ankara'da yapılan görüşmelerden sonra "Sancak" konusu Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir.⁹⁰ Neticede Milletler Cemiyeti'nin bölgeye gönderdiği Sandler'in hazırladığı rapor ile Türkiye ve Fransa konunun çözüme ilişkin mutabık kalmışlardır. Buna göre Milletler Cemiyeti tarafından Türkiye ve Fransa'nın garantörlüğünde kendi içinde bağımsız dış işlerinde Suriye'ye bağlı olacak Hatay'ın bağımsız bir varlık olarak kurulması kararlaştırılmıştır.⁹¹

"Hatay" olarak isimlendirilmeye başlanan İskenderun ve Antakya için Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan Hatay Anayasası, 29 Mayıs 1937'de ilan edilmiştir. Aynı tarihte, Türkiye-Fransa arasında "*Sancak'ın Toprak Bütünlüğünü Güvence Altına Alan Antlaşma*" ile "*Türkiye-Suriye Sınırlarının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Anlaşma*" imzalanmış ve iki ülke tarafından Hatay'ın toprak bütünlüğüne dair ortak garantörlük demeci yayınlanmıştır.⁹² Paris'teki toplantıdan sonra Başbakan İnönü, İstanbul'a da uğrayan Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm'ü kabul etmiştir.⁹³ Aynı gün Fransa'nın Suriye fevkalâde Komiseri Kont de Martel de Paris'ten İstanbul'a gelerek İnönü ile görüşmüştür. Görüşmeye ilişkin yapılan açıklamada, Hatay Anlaşması'nın ihlal edilmeden uygulanacağı beyan edilmiştir.⁹⁴ Beyanatlardan meselenin askerî seçeneği gündeme getirmeden diplomatik düzlemde çözülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte 29 Kasım 1937'de Hatay Anayasası'nın yürürlüğe girmişse de vekil seçimlerinde bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Özellikle Türk nüfusun eksik gösterilmeye çalışılması ve Fransa'nın tutumu sebebiyle Antakya'da karışıklıklar çıkması Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Fransız mandasındaki Suriye Hükûmetinin de Hatay'ın bağımsız bir yapıya

⁸⁹ "Türkiye-Suriye hudut komisyonu nisanda Adana'da toplanacak", *Akşam Gazetesi*, 30 Mart 1936, s.2; "Türkiye-Suriye Hudud Komisyonu", *Akşam Gazetesi*, 10 Haziran 1937, s.2; "Türkiye - Suriye hudut müzakereleri bitti", *Akşam Gazetesi*, 25 Haziran 1937, s.6.

⁹⁰ Bu süreçte Fransız basını da İskenderun ve Hatay'ın Türkiye iade edilmesine yönelik yazılar yazmıştır ki Türkiye lehine olanlar da yer almaktadır. Nitekim Girard Tongas tarafından La Tribaee des Nations Gazetesinde kaleme alınan ve Ulus Gazetesinde tıpkı çevirisi verilen 1 Ocak 1937 tarihli yazıda; yeni Türkiye'nin Batılı ülkelerle iyi ilişkiler tesis ettiğini belirtmiş; Fransa'nın da bu ilişkileri sürdürürebilmek için Anadolu ve Trakya kadar Türk olan bölgeyi Türkiye'ye iade etmesi gerektiğini, zira iki ülke arasında yeni bir "AlsasLoren" meselesinin oluşturulamayacağını ifade etmiştir. Bkz. "Bir Fransız yazıyor", *Ulus Gazetesi*, 1 Ocak 1937, s.4.

⁹¹ Halil Sahillioğlu, "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1991, s.232; Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, s.62-63.

⁹² Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.573-580.

⁹³ "İ. İnönü bugün Suriye Başvekili ile görüşüyor", *Kurun Gazetesi*, 26 Haziran 1937, s.1; "İnönü Heybeliada'da Suriye Başvekil ile görüştü", *Kurun Gazetesi*, 27 Haziran 1937, s.1,9.

⁹⁴ "İnönü ...Suriye fevkalâde komiserini kabul ettiler", *Kurun Gazetesi*, 28 Haziran 1937, s.1, 6.

evrilmesinden dolayı tepki göstermesi, bölgedeki Arapları kışkırtarak olaylara müdahil olması ve Fransızların taahhütlerini yapmaktan kaçınması meseleyi hassas bir seviyeye getirmiştir. Bu kaotik ortamda Türkiye, diplomatik girişimlerini artırmıştır.⁹⁵

Konuya bir çözüm bulabilmek adına Mart 1938'den itibaren Türkiye, Fransa ve Suriye temsilcileri arasında Hatay'ın statüsüne yönelik Türkiye Suriye arasında bir iyi komşuluk Anlaşması için temaslar artmıştır. Bu kapsamda Ankara'da ve Halep'te heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁹⁶

Neticede Fransa ile 3 Temmuz 1938'de Antakya'da bir "*Askerî Anlaşma*" ve 4 Temmuz'da Ankara'da "*Dostluk Anlaşması*" imzalamıştır. Buna göre bölgede emniyet ve asayiş sağlanması için eşit sayıda Türk ve Fransız askerinin Hatay'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye garantör ülke sıfatıyla 5 Temmuz 1938'de 2.500 kişiden oluşan Türk birliğini Albay Şükrü Kanatlı komutasında Hatay'a intikal ettirmiş; böylece 1918 yılı sonlarındaki geri çekilmeden sonra ilk kez Türk birliği bölgeye dâhil olmuştur.⁹⁷

Türk askerinin Sancak'ta konuşlanmasıyla yapılan seçimler neticesinde toplanan Hatay Meclisi "*Hatay Devleti*" ismiyle bağımsızlığını ilan etmiş (2 Eylül 1938) ve Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen'i seçmiştir. Türkiye'nin desteğiyle hareket eden yeni Hatay Devleti'nin Türkiye'ye bağlanma süreci de hızlanmıştır.⁹⁸ Bu kazanımların elde edilmesinde Türkiye'nin benimsediği sabırlı, rasyonel politika ile bu politikasını sahadaki somut ve haklı olgularla desteklemesinin belirleyici olduğu değerlendirilmektedir.

Nihayetinde Türkiye, Hatay'ı kesin bir şekilde ilhak etmek istediğini 1939 yılı şubat ayında Fransa'nın Türkiye Büyükelçisine iletmiştir. Fransa, başta bu teklife karşı çıksa da hassas uluslararası konjonktür nedeniyle Türkiye ile anlaşmasının uygun olacağına karar vermiştir. Zira Almanya ve İtalya'nın yayılmacı/tehditkâr tutumu, Sovyet Rusya'nın Almanya'yla yakınlaşması gibi gelişmeler üzerine Fransa'yı bu politikaya sürüklemiştir. Mevcut uluslararası ortam, şüphesiz Türkiye'nin adım adım Hatay'ı geri alma sürecine katkı sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında bir anlaşma yapılabilmesi için başlayan görüşmelerin olumlu ilerlemesi; muhtemel bir savaşta Türkiye'nin konumundan istifade etmek isteyen Fransa'nın, Türkiye'nin Hatay talebine olumlu yaklaşmasına vesile olmuştur. Neticede

---

⁹⁵ Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2013, s.160-167; Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.334-342.

⁹⁶ "Türkiye - Suriye İyi Komşuluk Muahedesi Akdedilecek", *Akşam Gazetesi*, 23 Mart 1938, s.2.

⁹⁷ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.389-390, 540-551; Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde*, s.166-170; Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.342-347; Sahillioğlu, "Antakya", s.232.

⁹⁸ Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde*, s.185-187.

Türkiye-Fransa arasında Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına yönelik resmi görüşmelere geçilmiştir.⁹⁹

Türkiye ve Fransa arasında imzalanan¹⁰⁰ 23 Haziran 1939'da imzalanan 11 madde, bir protokol, iki ek, bir tutanak ve iki mektuptan oluşan "*Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Antlaşma*" ile Hatay'ın Türkiye'ye katılması kesinleşmiş olup aynı gün Hatay Millet Meclisi de Türkiye'ye bağlanma kararı almıştır. Bu kapsamda Hatay Devleti Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, tüm yetkilerini Türkiye'nin bölgeye atadığı Hatay Olağanüstü Temsilcisi Cevat Açıkalın'a devretmiş ve kendini feshetmiştir.¹⁰¹ Türkiye, Hatay'ın anavatana katılmasına ilişkin Fransa ile imzalanan Antlaşmayı 4 Temmuz 1939 tarihinde onaylamıştır.¹⁰² Ayrıca Türkiye antlaşma protokolünün 2. maddesine göre Hatay'daki Fransız uyruklarına ait taşınmaz malların haklarının kendisine geçmesi karşılığında Fransa'ya 35 milyon Fransız frengi ödemeyi kabul etmiştir.¹⁰³ Böylece 1923 Lozan Antlaşması ile resmen Türkiye sınırları dışında kalan Hatay'ın yaklaşık 20 yıllık mücadele sonunda Türkiye'ye yeniden katıldığı görülmektedir.

Yeni Antlaşmaya göre Türkiye-Suriye hududunu tespit memurları da hudut taşlarında düzenlemeler yapmış; Hatay-Suriye hudut taşları kaldırılarak Türkiye-Suriye hudut taşları yerleştirilmiştir.¹⁰⁴ Aynı şekilde hükûmet tarafından sınıra ilişkin antlaşmanın uygulama şekillerini belirten ve Türkiye-Suriye sınırındaki münasebetleri düzenleyen hususlar İcra Vekillerince bir talimatname olarak yayımlanmıştır. Bunlar arasında hudut rejimi, hududu geçen sürelerle tatbik edilecek muamele, göçebe halkın kontrolü ile bazı ürünlerin taşınmasına dair ihraç kısıtlamaları ve lisans uygulamaların nasıl olacağı gibi hükümler yer almaktadır.¹⁰⁵ Tüm bu icraat ve tedbirlerle Türkiye'nin, Hatay'ı da ihtiva eden yeni sınır hattında bir an önce gerekli uygulamaları hayata geçirmeye çalıştığı değerlendirilmektedir.

Suriye Hükûmeti ise Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını protesto etmiş ve kendisine bırakılmasını talep etmişse de bu girişimleri bir netice vermemiştir.¹⁰⁶

---

⁹⁹ İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.2, 1992, s.336, 338-342; Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.379-380, 409-422.

¹⁰⁰ Ankara'da imzalanan ilgili anlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Fransa adına Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli imzalamıştır. Ayrıca iki ülke arasında aynı gün Paris'te "Karşılıklı Yardım Bildirisi" imzalanmış; Hatay Devleti'nin kesin sınırları vd. hususlara bildiride yer verilmiştir. Bkz. Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde", s.1166.

¹⁰¹ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.582-589; Sahillioğlu, "Antakya", s.232.

¹⁰² Resmî Gazete, Sayı:4249, 4 Temmuz 1939, s.12109-12111.

¹⁰³ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt*, s.584.

İlgili meblağ üç taksitte ödenmiştir. Bkz. BCA. *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)*, 30-18-1-2/91-59-18.

¹⁰⁴ "Suriye'de hudut taşları değiştiriliyor", *Vakit Gazetesi*, 10 Temmuz 1939, s.10.

¹⁰⁵ "Türkiye - Suriye hudut münasebetleri", *Ulus Gazetesi*, 15 Aralık 1939, s.2.

¹⁰⁶ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s.423; Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, s.78, 104-105.

Aynı şekilde Ermeniler ve Türk karşıtı gruplar yayımladıkları bildirimlerle Türkiye'yi suçlayarak Arapları kışkırtmaya çalışmıştır.¹⁰⁷ Ancak bu girişimlerin beyhude ve sonuçsuz olduğu görülmektedir.

Türkiye, İskenderun ve Hatay'ın vatan topraklarına katılması sürecinde sadece bu bölgeyi ilhak etme gayesi gütmüşse de Halep bölgesi ile Fırat'ın doğusundaki Cezîre bölgesinin de ilhak edileceği iddiaları ortaya atılmış; bölge halkının da bu yönde bir beklentisi olmuştur. Ancak Türkiye bu konuda bir girişimde bulunmadığı gibi mevcut iddiaları da reddetmiştir.¹⁰⁸

Öte yandan yeni Türkiye-Suriye sınırının kesinleştirilmesi için yapılan komisyon çalışmaları da bir süre sonra tamamlanmamış; böylece 30 Mart 1940 tarihinde Türkiye-Fransa arasında Ankara'da, "*Türkiye ve Suriye Arasında İyi Komşuluk ve Dostluk Konvansiyonunu*" imzalanmıştır.¹⁰⁹ Dönemin basınına göre Anlaşma'nın 1939'dakinin yerine geçerli olacağı ve Türkiye-Suriye sınır meselesinin kesin olarak hallini hedeflediği anlaşılmaktadır.¹¹⁰

Sonuç olarak Türkiye;

- 1918'deki fiilen işgal edilen fakat Misâk-ı Millî sınırlarına dâhil olan,
- İstiklal Harbi döneminde Fransız işgaline karşı mücadele yürüttüğü,
- 1921'den itibaren diplomatik temaslara sınırlarına katmaya çalıştığı fakat Ankara Anlaşması ve Lozan Antlaşmaları ile Türkiye sınırları dışında kalan bölgeyi, yaklaşık 20 yıl süren kararlı ve sabırlı diplomatik girişimleri neticesinde sınırlarına dâhil etmiştir. Böylece Antakya, İskenderun, Belen, Kırıkhan, Reyhanlı, Kumlu Arsuz, Defne, Altınözü, Samandağ ve Yayladağı ilçelerinden müteşekkil Hatay Türkiye'ye katılmıştır.

4. Yakın Dönemdeki Gelişmeler Kapsamında Türkiye-Suriye Sınırı

4.1. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Fransa'nın, İngiltere ile birlikte Türkiye'ye yakın bir politika benimsediği görülmektedir. Nitekim Fransa'ya yönelik bir Alman saldırısından evvel, Türkiye ve Suriye arasında 1926'dakinin bir devamı niteliğinde 30 Mart 1940'da yeni bir Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. Suriye adına Fransa'nın imza koyduğu bu Anlaşma ile Türkiye ve Suriye arasındaki sınır problemlerinin çözüleceği dile getirilmiştir.¹¹¹ Bu

---

Suriye'deki partilerin Türkiye'nin Hatay'ı ilhakıyla ilgili tutumları için ayrıca bkz. BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/225-515-22.

¹⁰⁷ BCA. *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 30-10-0-0/225-515-25.

¹⁰⁸ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.245-246.

¹⁰⁹ Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde", s.1170-1171.

¹¹⁰ "Türkiye - Suriye hudut anlaşması", *Ulus Gazetesi*, 27 Mart 1940, s.1; "Türk - Suriye hudut itilâfi", *Akşam Gazetesi*, 1 Nisan 1941, s.2.

¹¹¹ Karabulut, "Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye", s.384.

Anlaşmanın, savaş iklimine girildiği bir ortamda iki tarafın da birbirinin sınırlarına olan saygısını göstermek ve komşusundan emin olmak için imzalandığı değerlendirilmektedir.

Ancak Fransa, kısa bir süre sonra Nazi Almanya'sı karşısında ağır bir yenilgiye uğrayarak teslim olmuş ve Fransa'da olduğu gibi Suriye'de de Almanya yanlısı bir Fransız idaresi, yani Vichy Hükûmeti göreve gelmişti. Türkiye; savaş boyunca etkin bir tarafsızlık politikası gütmüşse de gerek İngiltere gerekse Almanya, Türkiye'yi kendi yanında savaşa sokmak için çeşitli teklifler yapmıştı. Bunlardan biri de Türkiye-Suriye sınırını değiştirmeye yönelik olup 1941 yılında İngiltere, 1942'de ise Almanya, Halep ve çevresini Türkiye'ye vermeyi teklif etmişti. Türkiye ise hiçbir toprak talebi olmadığını belirterek savaş dışı kalma politikasını kararlılıkla sürdürmüştü.¹¹² Bunun yanı sıra Rusya da kendisini desteklemesi karşısında Türkiye'ye 12 ada ile birlikte Suriye'nin kuzeyini teklif etmişse Türkiye bu teklifi de kabul etmemişti.¹¹³ Bu açıdan Türkiye'nin; içinde bulunduğu reel politikası iyi okuyarak savaşa girmemeyi öncelendiği, dolayısıyla kendisine önerilen tekliflerin cazibesine kapılarak ülkeyi daha büyük bir tehdit ve risk altına sokmaktan sakındığı ifade edilebilir.

Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası ortamın etkisiyle 1946 yılında Suriye'deki Fransız manda idaresi sona ermiş ve Fransız birlikleri bölgeden çekilmiş; yani Suriye bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmeye başlamıştır. Fransa'nın denklemden çıkmasıyla Türkiye-Suriye iki ayrı ülke olarak diplomatik münasebetler tesis etme imkânına kavuşmuştur. Bu açıdan sınırlarla ilgili meseleler de artık Fransa'nın dâhili olmadan iki sınırdaş ülke arasındaki görüşmelere konu olmuştur.¹¹⁴

Ancak Suriye'nin bağımsızlık sürecinde benimsediği politika, iki ülke ilişkilerinin beklenen aksine soğuk ve gergin bir vaziyette başlamasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye'nin Hatay'ı yeniden topraklarına katması; Suriye'nin ise buna karşı çıkıp Hatay'ın kendisine ait olduğuyla ilgili açıklamaları ve Hatay'ı talep etmesi, iki ülke arasında diplomatik gerginliği artırmıştır. Türkiye; ilk etapta tanımadığı Suriye'yi, Irak'ın araya girmesiyle bağımsız bir devlet olarak resmen tanımaya karar vermiştir.¹¹⁵ Ancak bu süreçte Suriye Hükûmetinin;

- Hatay'a yönelik talepkâr tutumuna devam etmesi,

---

¹¹² Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.106-107, 148-151, 180.

¹¹³ Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, s.67-69.

¹¹⁴ Erdem Erciyes, *Ortadoğu Denklemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.43-48.

¹¹⁵ Karabulut, "Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye", s.384.

- Suriye’de kalan Türklere, bilhassa Hatay’a yakın olan Bayır-Bucak Türkmenlerine yönelik baskıcı uygulamaları,

- İki ülke arasında ortaya çıkan su sorunu gibi iki meseleler yüzünden yakın ilişkiler tesis edilememiştir.

Bunların yanı sıra Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler, İsrail’in kurulması ve Türkiye’nin bu süreçte İsrail’i desteklemesi, Filistin meselesi, ABD’nin bölgeye yönelik politikaları gibi bölgesel ve uluslararası meseleler de iki ülke arasındaki ilişkilerin güvensiz ve sınırlı seviyede olmasına sebebiyet vermiştir. Bununla beraber Türkiye ve Suriye arasında bu süreçte elçiliklerin açılması, 1947’de iki ülke arasındaki beş sınır kapısına ilave olarak Mardin Derbesiye’de yeni bir kapının daha açılması ve ticaretin geliştirilmesine yönelik görüşme ve mutabakatlar gibi müspet adımlar da atılmıştır.¹¹⁶

Şüphesiz 1945 sonrası süreçte Türkiye-Suriye sınırındaki problemlerin, iki ülke ilişkilerinin gelişmesine manî olduğu ifade edilebilir. Türkiye’nin bu dönemde Suriye sınırıyla ilgili rahatsızlık duyduğu ve tedbir almaya çalıştığı sınıra yönelik problemlerin başında kaçak hayvancılık ve ticari faaliyetler gelmektedir. Suriye’nin konuya ilişkin tedbir almaktan uzak tavrına karşı Türkiye; kendi Bakanlıkları, kurum ve kuruluşları vasıtasıyla kaçakçılığa karşı tedbir alma yoluna gitmiştir. Ayrıca Türklerin Suriye’de ve Suriyelilerin Türkiye’de kalan emlak ve gayrimenkulleri de iki taraf arasında bir problem teşkil etmiş ve uzun süre çözülememiştir.¹¹⁷

Emlak meselesi de sınır sorunları arasında yer almıştır. Bu konunun bilhassa Fransa’nın sürece dâhil olduğu dönemde uzun sürece bilinçli bir şekilde çözümsüzlüğe itildiği görülmektedir. Nitekim sınırların belirlendiği ve güvence altına alındığı antlaşmaların ilgili maddelerinde bu konuda hükümler yer almasına ve uygulanmasına yönelik komisyonlar toplanmasına rağmen Fransa’nın etkisiyle kayda değer bir netice elde edilememiştir. Üstelik Hatay’ın Türkiye’ye katılmasıyla arazi ve emval-i metrukeye dair yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin bu konuda olumlu adımlarına rağmen Suriye yönetiminin Türklere ait malları müsadere ettiği, Hristiyan ve Ermenileri yerleştirdiği takip edilmektedir.¹¹⁸

Bu konuları da ihtiva eden sınır problemlerine ilişkin iki tarafın yetkilileri arasında olağan hale gelen sınır komisyon görüşmeleri icra edilmiştir. Bunlardan biri 1949 yılının başlarında Suriye’nin Türkiye’ye sınır kenti Kamışlı’da yapılmıştır. Mardin Valisi ile Suriye adına El-Cezîre Muhafızı arasında yapılan

¹¹⁶ Karabulut, “Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye”, s.385-389; Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, s.80-83, 105-107.

¹¹⁷ Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, s.83-88.

¹¹⁸ Pakize Çoban Karabulut, “1921-1950 Yıllarında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Emlak-ı Metruke Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış*, 2022, C.16, S.31, s.83-99.

ve dört gün süren toplantıda sınırdaki problemler ele alınmıştır. Görüşmeye ilişkin değerlendirmelerde bulunan Türk Heyeti Başkanı ve Mardin Valisi Hikmet Kümbetioğlu; iki ülke arasında uzun süredir bir hudut Antlaşması olmadığını, buna rağmen Türkiye ve Suriye arasında dostluğu ve iyi komşuluğu esas alan bir çerçevede hudut meselelerinin görüşüldüğünü belirtmiştir. Kümbetioğlu; toplantıda ele alınan iki ülke vatandaşlarının sınırın karşısında kalan arazilerinin tecavüzdten korunması, suçluların suç işledikten sonra diğer ülkeyi kendisine sığınak yapmaması gibi sınıra ilişkin ele alınan konularda iki tarafın temsilcilerinin ortak görüşleri paylaştığını ifade etmiştir.¹¹⁹

Zikredilen meseleler ve kaygıların olduğu bir ortamda 1950'li yıllara gelindiğinde Suriye'nin Hatay konusundaki politikasını sürdürmesi, bastırdığı tüm haritalarda Hatay'ı Suriye'ye dâhil olarak göstermesi Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Bu kapsamda 20 Ağustos 1954 tarihli Bakanlar Kurulu'nca alınan kararla; Suriye'de basılan ve Antakya ile İskenderun'u Suriye'ye aitmiş gibi gösteren haritaların Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması yasaklanmıştır.¹²⁰ Bununla birlikte hudut hattındaki gelişmeleri görüşmek üzere mutat olduğu üzere Türkiye-Suriye Hudut Komisyonları belli aralıklarla toplanmış ve sınır geçişleri ile sınır güvenliğine dair alınacak tedbirler ve ortak iş birlikleri görüşülmüştür.¹²¹

Öte yandan 1945'ten 1970'e kadar olan süreçte Suriye'nin kendi içinde istikrardan uzak bir siyaset ortamında kaldığı; mütemadiyen askerî darbelerle iktidarın değiştiği takip edilmektedir. Suriye'nin dış politikada da çalkantılı ve kaotik bir ortamda bulunduğu görülmektedir. Suriye'nin Mısır'la 1958'de birleşmesine rağmen kısa sürede bu birleşmeyi feshetmiş, akabinde İsrail ile savaşmış, Lübnan'ı işgal edip Filistin meselesinde Filistinli örgütlere destek vermiş, ABD'ye karşı Sovyet Rusya ile yakın ve güçlü ilişkiler tesis etmiş, Türkiye'ye yönelik ise mesafeli bir tutum sergilemiştir.¹²² Suriye'nin Türkiye karşılığında, başta Hatay konusu gelmekteyse de Suriye'nin bölgesel liderlik çabalarında Türkiye'yi rakip ve engel olarak görmesinin etkili olduğu; bu çerçevede bölgesinde ittifaklar kurup karşıtlıklar üzerinden bir siyaset geliştirdiği görülmektedir.

Nitekim 1950'lerin ortasında iki ülke arasında büyük bir gerginlik ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya katılıp Batı bloğu ve ABD ile yakınlaşması; bu kapsamda Türkiye, Irak, Afganistan ve Pakistan arasında 1955 yılında Bağdat Pakti'nin kurulması, Suriye tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Başbakan Menderes'in Suriye'yi ziyaret ederek Pakta davette

¹¹⁹ "Türkiye Suriye sınır meselesi", *Ulus Gazetesi*, 12 Ocak 1949, s.1, 3.

¹²⁰ Resmî Gazete, Sayı:8819, 4 Ekim 1954, s.10407.

¹²¹ Resmî Gazete, Sayı:13993, 21 Ekim 1971, s.3-14.

¹²² Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.79-81.

bulunmasına rağmen kendisinin sıcak karşılandığı söylenemez. Zira Sovyet Rusya ile yakınlaşan Suriye, Sovyet yönlendirmesiyle de Türkiye'ye yönelik suçlamalarda bulunmuş; Türkiye ise kuzeyden Sovyetler, güneyden Suriye tarafından tehdit oluşturulabileceği gerekçesiyle hem Bulgaristan hem Suriye sınırında askerî tatbikatlar gerçekleştirmiştir. Sovyetlerin de dâhil olmasıyla gerginleşen ortam, Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğunda krize dönüşmeden yumuşatılmıştır.¹²³ Ancak iki taraf arasında yaşanan gerginlik ve sınırdaki kaçak geçişlerden dolayı Türkiye, Suriye sınırına 1955'ten itibaren mayınlar döşemeye; böylece sınırda güvenlik önlemlerini sağlamaya çalışmıştır.¹²⁴

İki ülke ilişkileri, aralarındaki problemlerin yanı sıra Soğuk Savaş'ın iki aktörü olan ABD ve Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları ile de şekillenmiştir.¹²⁵ Nitekim Türkiye'nin NATO ve ABD'den, Suriye'nin Sovyetlerden destek alması; Suriye'nin Sovyetlerle yakınlaşmasından ABD'nin endişe duyması, Türkiye'nin ise güneyden Suriye ve kuzeyden Sovyetler 'den sınırlarına yönelik tehdit algılaması gibi etkenler ilişkileri gergin bir ortama sürüklemiştir. Bunun bir yansıması olarak da Türkiye Eylül 1957'de Suriye sınırına iki piyade tümeni, bir motorize tümenine denk gelen (33.000 kişilik) bir birlik ve bir zırhlı tugay sevk etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcı özelliğinin sahadaki bir yansıması olan bu durum ile Suriye ve Sovyetlerin gerginliği tırmandırmayan tutumları ve Suriye'deki iç gelişmeler, "1957 Krizi" olarak ifade edilen bu sürecin, sıcak çatışmaya dönüşmeden sonlanmasını sağlamıştır.¹²⁶

Türkiye-Suriye ilişkilerini, sınır yönünden etkileyen bir diğer önemli başlık da Caber Kalesi'ndeki Süleyman Şah Türbesi'nin Türk toprağı olmasıdır. Türbede görevli Türk askerleri için lojistik-ikmalin sağlanması ve askerlerin belli aralıklarla değiştirilmesi için Türkiye'den türbeye mecburi intikaller yapılmıştır. Türkiye, sınırından kilometrelerce uzakta tek toprağı olması nedeniyle mecburen bu faaliyetler için Suriye topraklarını kullanmıştır. Suriye yönetiminin, bu durumdan daha doğrusu toprakları içinde bir Türk toprağı olmasından hoşnut olduğu söylenemez. Nitekim Suriye Hükûmeti 1973'te, Fırat Nehri üzerinde baraj yapacağı ve bu aşamada zarar görebileceği gerekçesiyle türbenin Türkiye'ye taşınmasını istemiştir. Bu istek, Türkiye tarafından kabul edilmemiş; yapılan görüşmeler neticesinde türbenin Suriye toprakları içerisinde daha kuzeye taşınması kararlaştırılmıştır. Böylece 30 Eylül 1975'te gerçekleşen taşınma işlemiyle türbenin yeni yeri Rakka'nın Ayn El Arap ilçesine bağlı yine Fırat

¹²³ İsmail Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü Arap Baharı ve Hatay Faktörü*, Yade Akademi Yayınları, Ankara 2018, s.42-43; Korkmaz, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, s.130-141.

¹²⁴ Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü*, s.38; Oya Akgönenç, "Mayın Temizleme Konusu Görüldüğünden de Karışık", *Türk Yurdu Dergisi*, Temmuz 2009, S. 263, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2335>, [12 Haziran 2023 tarihinde erişildi]

¹²⁵ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, C.4, S.8, 2010, s.12-13.

¹²⁶ Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.46-48.

Nehri'nin sol sahilinde yer alan Karakozak bölgesi olmuştur.¹²⁷ Türbe, Türkiye sınırlarına daha yakın bir yere taşınmasına rağmen, türbedeki nöbet değişimi ve diğer lojistik-ikmal ihtiyaçlar için Suriye toprakları üzerinden intikallerin yapılmaya devam edildiği görülmektedir.

4.2. Esadlar Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Sınır Problemleri

1970'de bir askerî darbeyle iktidara gelen Hafız Esad ile birlikte Suriye'de Arap milliyetçiliğini ve Sosyalizmi esas alan Baas İktidarı başlamıştır. Yeni yönetimin ideolojisi ve benimsediği politikalar ise Türkiye-Suriye ilişkilerinin gergin bir seviyede devam etmesine neden olmuştur. Zira Baas ideolojisine sahip bir Nusayri olan Esad; Büyük Suriye hayalini benimsemiş, politikasında başarılı olabilmek adına da Türkiye'nin zayıflatılmasını hedeflemiştir.¹²⁸ Bu çerçevede; Hatay'ın kendi toprağı olduğu iddia eden söylemlerde bulunmanın yanı sıra ayrılıkçı ve etnik grupları desteklemeye, terör örgütlerine destek vermekten Türkiye'ye karşı olan ülkelerle iş birliği yapmaya kadar birçok konuda Türkiye karşıtı politikalar benimsemiştir.¹²⁹ Hafız Esad'ın ilk yıllarındaki politikalarla Suriye'nin Türkiye'ye karşı daha açıktan karşıt politikalar takip ettiği görülmektedir.

Nitekim Hatay konusunda bölgenin Türkiye'ye ilhakını kabul etmediğini deklare eden Esad Rejimi, Türkiye-Suriye sınırının hassasiyet ve müteyakkız vaziyette kalmasına ve iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.¹³⁰

Esadler döneminde terörün yanı sıra Türkiye-Suriye ilişkilerini ve sınır hattını ilgilendiren meselelerden biri de su sorunu olmuştur. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kendi egemenlik haklarından kaynaklı tasarruflarda bulunması (barajlar yapması, kalkınma ve sulama projeleri hayata geçirmesi vb.), bu nehirlerden kendi ülkesine de akması nedeniyle istifade eden Suriye'nin tepkisine yol açmıştır. Suriye'nin, aldığı su payının azaldığını iddia etmesiyle bu konuda iki ülke arasında ihtilaf ortaya çıkmış; Suriye Asi Nehri'nden Hatay'a akan suyu kısararak karşı mukabelede bulunmuştur.¹³¹ Bu konuda da Türkiye'nin yapıcı bir politika izlemekle birlikte Suriye'nin talepkâr tutumunun meseleyi sorunlu hale getirdiği anlaşılmaktadır.

Bu durum - yukarıda da ifade edildiği üzere - Suriye'nin Türkiye'yi kendine bir rakip olarak görmesi zihniyetiyle alakalıdır. Yine bu süreçte Suriye

---

¹²⁷ Asaf Özkan, "Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2007, C.5, S.3, s.206-207; Kaya, "Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine", s.380.

¹²⁸ Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.48-51, 104.

¹²⁹ Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü*, s.41-51.

¹³⁰ Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, s.82; Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü*, s.40.

¹³¹ Konuya ve iki ülke arasındaki su meselesine ilişkin ayrıntılar için bkz. Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.82-98.

Rejiminin Kıbrıs Barış Harekâtı süreci ve sonraki dönemde Yunanistan'a destek verdiği; Kıbrıs konusunda Yunan uçaklarına ülkesindeki hava üslerini kullandığı görülmüştür.¹³²

Yine Hafız Esad dönemindeki Türkiye karşıtı politikalarından biri de 1970'lerde Türkiye'de mezhepsel ayrılıkçı bir hareket oluşturmaya yönelik çalışmalardır. Bu konuda Türkiye'den Suriye'ye kaçak yolla getirilen gençlerin burada yetiştirilerek eylem ve karışıklık çıkartmak üzere Türkiye'ye gönderilmesine yönelik girişimler yapılmıştır. Yine 1970'lerin ikinci yarısı ve 1980'lerin başında Ermeni ASALA terör örgütüne yakın destek vermesidir. Türkiye'nin proaktif istihbarat tedbirleriyle ilk başlıkta başarılı olmayan Suriye, terör örgütüne yönelik desteğini inkâr etmiş; örgütün etkinliğini azalmasıyla bu defa Ermenilerin de desteğiyle Suriye'de kurulan PKK'ya sahip çıkmaya başlamıştır.¹³³ Görüldüğü üzere iki ülke ilişkilerini uzun yıllar gergin bir vaziyette bırakan ve Türkiye-Suriye sınırlarını ilgilendiren bir diğer mesele de Suriye yönetiminin PKK'nın kurulmasına ve gelişmesine aktif destek vermesidir.

Türkiye'nin terörle mücadele ederek enerjisini sarf etmesinden faydalanmak isteyen Rejim, Afrin'de, Ayne'l-Arap'da ve Beka vadisinde terör kampları kurulmasına izin vermiştir. Adı geçen yerlerde terör örgütünce örgüt elemanı yetiştirilmiş, bu teröristlerin çeşitli bölgelerden Türkiye'ye gönderilerek eylem yapmaları planlanmıştır. Suriye'nin bu politikasına Türkiye notalarla karşı çıkmış ve yaptığı girişimlerden sonra 1985 yılında iki ülke arasında "*Sınır Güvenliği Protokolü*" imzalanmıştır. Ancak bu protokolün uygulamada yetersiz kaldığı, terör örgütünün Suriye'deki kamplarda eğitimlerine devam ettiği ve terör örgütü elebaşı Öcalan'ın Suriye'de saklandığı görülmüştür. Nitekim Suriye'nin desteğiyle hareket eden PKK'lı teröristlerin, Türkiye-Suriye sınırındaki sızma ve eylem girişimleri, ikili ilişkileri hassas hale getirirken Eylül-Ekim 1998'de iki ülke arasında kriz baş göstermiştir. Türkiye'nin, Suriye'nin örgüte yönelik desteği ve terörist başına sahip çıkması nedeniyle sınıra asker sevk ettiği, diplomatik olarak da sert notalar verdiği bir süreçten sonra Suriye yönetimi geri adım atmış ve 19-20 Ekim 1998'de imzalanan "*Adana Mutabakatı*" ile bu kriz sona ermiştir. Bu anlaşma ile Suriye; terör örgütüne verdiği desteği kesmeyi, örgüt kamplarını kapatmayı, Öcalan'ı sınır dışı etmeyi ve PKK unsurlarının Suriye'ye girişine izin vermeyi taahhüt etmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye görüşmelerde, terörle mücadele çerçevesinde, sınır hattında bir denetleme görevi kurulmasını talep etmiştir.¹³⁴ Adana Mutabakatı ortaya koymuştur ki Türkiye, uzun yıllar sonra bu konuda hem siyasi olarak kararlı bir duruş göstermiş hem de askerî caydırıcılığını, yani gerektiğinde müdahale

¹³² Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü*, s.41; Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, s.83.

¹³³ Erciyes, *Ortadoğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.99-104.

¹³⁴ Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, s.82-83; Erciyes, *Ortadoğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.100-104.

seçeneğini devreye aldığı almıştır. Böylece Suriye'nin, yıllardır kendi çıkarları ve Türkiye'yi zayıflatma politikası çerçevesinde PKK terör örgütüne verdiği desteği geri çekmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Neticede bu Mutabakatla, uzun yıllardır güvensiz ve gergin bir şekilde devam eden Türkiye-Suriye ilişkilerinde nispeten bir düzelme yaşanmıştır. Temmuz 2000'de de Hafız Esad'ın vefatıyla yerine oğlu Beşşar Esad'ın Suriye Devlet Başkanı olmasından sonra ikili ilişkiler gelişmeye başlamış ve karşılıklı adımların atılmasıyla iş birliği imkânları oluşturulmuştur.¹³⁵ Bu politika, Beşşar'ın babasına göre daha liberal politikalar benimseyip Batı ile de yakınlaşarak ülkeyi kalkınmak istemesi; aynı şekilde komşularıyla ilişkilerini geliştirmek istemesinin de bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Şüphesiz Türkiye'nin, uzun yıllardır olduğu gibi Suriye'ye yönelik düşmanlıktan uzak, iyi komşuluk ilişkilerini isteyen politikası da bu ortamın tesis edilmesinde belirleyici olmuştur.

Hatta öyle ki "Model Komşuluk" olarak geliştirilen süreç, 2009'da "Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi" ile daha üst seviyeye taşınmıştır. Bu periyotta Türkiye, Suriye'nin bölgesinde ve uluslararası meselelerde karşılaştığı sorunların çözümünde Suriye'ye destek olmuş; muhtelif alanlarda ilişkilerini geliştirmeye gayret göstermiştir.¹³⁶

Türkiye-Suriye arasındaki bu yakın ilişkiler, Suriye'de iç savaşın başladığı Mart 2011'den itibaren hızlı bir şekilde kopma noktasına gelmesiyle sonuçlanmıştır.¹³⁷ Zikredilen durum, Türkiye-Suriye sınırında çok yönlü gelişmelerin olduğu ve buna karşı Türkiye'nin etkin politikalar üretmek durumunda kaldığı bir sürece kapı aralamıştır.

4.3. Suriye İç Savaşında Türkiye-Suriye Sınırı

Sahip oldukları etnik ve siyasi başta olmak üzere karakteristik özellikleriyle Ortadoğu ve Afrika coğrafyası, büyük güçlerin de yönlendirmesiyle yakın çağda muhtelif şekillerde ve belirli aralıklarda karışıklıklar içerisinde kalmıştır. Nitekim bunun en son yansıması, Kasım 2010'da Tunus'ta başlayıp kısa sürede birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılan gösteri ve isyan eylemleri ve iktidar değişim süreçleri ile olmuştur. Meydana gelen bu hadiseler "*Arap Baharı*" olarak literatürdeki yerini almıştır. Arap Baharı bölgedeki birçok ülkeyi etkilediği gibi Suriye'yi de etkilemiştir.¹³⁸ Haddizatında Suriye'nin 1946'da bağımsız bir devlet olarak kurulduktan sonra dahi defalarca iç karışıklıklar ve darbelere maruz kaldığı göz önüne alındığında,

¹³⁵ Erciyes, *Ortadoğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*, s.52-53.

¹³⁶ Şahin, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", s.16-18.

¹³⁷ Fatih Bayezit, "Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.4, 2016, s.85-86.

¹³⁸ Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü*, s.55-63.

bu yeni hadisenin de ülkede geniş çaplı bir etki ortaya çıkaracağını düşünmek pek tabiidir.

Nitekim 15 Mart 2011’de, Baas Partisi/Esad iktidarına karşı Dera’da ve Hama’da başlayıp ülke geneline yayılan gösteriler, Devlet Başkanı Beşşar Esad’ın mezhepsel bir tutum sergilemesiyle kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu kritik gelişmeyle Türkiye-Suriye sınırında da kaotik olaylar yaşanmıştır. Bunlar arasında;

- Rejim ve muhalifler arasındaki çatışmalar nedeniyle Cilvegözü sınır kapısına ve Telabyad-Akçakele hattındaki Türkiye sınırına bombaların düşmesi,

- Yine Türkiye-Suriye sınır bölgelerinden biri olan Reyhanlı’da Rejim tarafından organize edilen canlı bomba eylemi ile vatandaşların hayatını kaybetmesi,

- Rejim saldırıları nedeniyle Suriyelilerin Türkiye sınırlarına yönelik kitlesel göç hareketi ve Türkiye’nin varil bombalarından kaçan Suriyelilere açık kapı politikasını uygulaması,

- Tüm bunlar karşısında Türkiye’nin kendi güvenliği çerçevesinde Rejimle savaşmaya başlayan ılımlı muhaliflere destek vermesi gibi son derece kritik gelişmeler yer almaktadır.

- Öte yandan Rejimin kaybettiği alanlarda PKK’nın Suriye kolu olarak varlık göstermeye başlayan PYD/YPG ile DEAŞ’ın defacto yapılar tesis etmesi; bu şekilde Türkiye’nin sınır güvenliğini tehdit etmesi gibi girişimler de Türkiye’yi tedbirler almaya yöneltmiştir.¹³⁹

Oluşan yeni vaziyette Esad Rejimi, iktidarını koruyabilmek adına Rusya ve İran’dan aldığı büyük destekle muhaliflerin ele geçirdiği bölgelere yönelik kapsamlı bir askerî operasyon başlatmıştır. Bunun üzerine Suriye’den Türkiye’ye yönelik göçler artarak devam etmiş; Suriye halkının bir kısmı Türkiye’ye, bir kısmı da Lübnan ve Ürdün’e sığınmıştır. Savaşın başladığı günden bugüne (2023) 4 milyona yakın mülteciyle en çok Suriyelinin sığındığı ülke olan Türkiye;

- Gerek büyük bir Suriyeli nüfusa ev sahipliği yapması

- Gerekse Suriye’de asayişin kaybolmasından dolayı Türkiye-Suriye sınırında terör örgütlerinin defacto yönetimler ilan etmesi karşısında bölgedeki gelişmelere müdahil olmak durumunda kalmıştır. Zira Suriye’nin iç savaşta bulunması ve merkezi otoriteden yoksun olmasından faydalanan DEAŞ ile PKK’nın Suriye uzantısı PYD/YPG terör örgütleri, görünürde birbiriyle mücadele etse de esasında her ikisi de Türkiye sınırlarının karşısındaki bölgelere

---

¹³⁹ Cingöz, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü*, s.71-92.

hâkim olarak Türkiye sınırlarına yönelik taciz ve saldırılarda bulunmuşlardır.¹⁴⁰ Üstelik bu terör örgütlerinin bazı ülkelerce desteklenmesinin, Türkiye'yi gerek uluslararası gerekse bölgesel bakımdan kritik ve hassas bir sürece doğru sürüklediği görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin harekete geçmesinin tabii olduğu değerlendirilmektedir.

Nihayetinde Türkiye; Suriye'nin kuzeyinde tesis edilmeye çalışılan terör koridorunu engellemek, Suriye sınırından terör örgütleri eliyle vuku bulan saldırılardan topraklarını ve halkını koruyabilmek, ev sahipliği yaptığı 4 milyona yakın Suriyelinin yaşayabileceği güvenli bir bölge tesis etmek amacıyla Suriye'ye yönelik dört büyük ve kapsamlı sınır ötesi harekât icra etmiştir. Türki Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen;

- Fırat Kalkanı Harekâtı (24 Ağustos 2016- Mart 2017) ile El-Bab ve çevresi ile Cerablus hattı;

- Zeytin Dalı Harekâtı (20 Ocak 2018-Nisan 2018) ile Afrin ve çevresi,

- Barış Pınarı Harekâtı (9 Ekim 2019-Kasım 2019) ile Resulayn ve Telabyad hattında kontrol tesis edilmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri ayrıca, Türkiye, Rusya ve İran arasında yapılan Üçlü Garantörlük Antlaşması çerçevesinde Ekim 2017'den itibaren İdlip bölgesinde gözlem noktaları oluşturmuştur. Ancak buradaki birliklerine yönelen Rejim saldırıları karşısında Bahar Kalkanı Harekâtı'nı (27 Şubat 2020-05 Mart 2020) gerçekleştirerek sahadaki kontrolünü sağlamlaştırmıştır.¹⁴¹ Böylece Rejimin İdlip'i ele geçirmesi engellenirken, Türkiye sınırlarına doğru gelişen yeni bir göç dalgasının da önüne geçilmiştir.

Netice itibarıyla Suriye'de başlayan iç savaş, Türkiye-Suriye sınırını hiç olmadığı kadar kritik ve hareketli bir duruma sürüklemiştir. Belirlendiği tarihten itibaren muhtelif zamanlarda ve meselelerle hassas bir ortamda kalan sınır hattı, son gelişmelerle bir kez daha çok yönlü gelişmelere sahne olmuştur. Böylece Türk ordusu, Hatay meselesinden sonra ilk defa Suriye tarafına geçmiştir ki atılan bu adımla sınır güvenliğinin tesis edilmesi amaçlanmıştır. Sahadaki gelişmeler ve insani durum da bu tedbirleri gerekli kılmıştır.

---

¹⁴⁰ Murat Yeşiltaş vd., "2016'da güvenlik ve terörle mücadele", SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2016/12/guvenlik.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021); Enes Demir, *Türk Ordusu ve Fırat Kalkanı Harekâtı (Gün Gün Vak'alar)*, Flipper Yayınları, İstanbul, 2019, s.65-72; "Suriye İç Savaşı", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715>, (Erişim Tarihi: 24.07.2021).

¹⁴¹ Enes Demir, "Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında TSK'nın Suriye'deki Sınır Ötesi Harekâtlarının Nedenleri ve Sonuçları", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.2, Aralık 2019, s.546-573; Davud Kapucu, "Bahar Kalkanı Harekâtı", *Hatay Araştırmaları V*, Hatay 2020, s.15-57.

Sonuç

Suriye ve çevresi, Birinci Dünya Savaşı sonlarında kadar Osmanlı toprağı olmuş; Eylül-Ekim 1918 itibarıyla ise İtilaf devletleri ordularının işgaline uğramıştır. Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı ordusu Hatay güneyi ve Halep kuzeyinden Deyr-i Zor güneyine kadar olan bölgede konuşlanmasını sürdürmesine rağmen mütareke akabinde bu bölgeleri tahliye etmek zorunda kalmıştır. Esasında Sykes-Picot (1916) Anlaşmasıyla İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarına yönelik paylaşım planları Suriye İtilafnâmesiyle (1919) güncellenmiş; buna göre sahada vuku bulan işgallere de San-Remo/Sevr projesiyle (1920) hukuki boyut kazandırılmaya çalışılmıştır.

Suriye'de manda idaresinin yanı Anadolu'nun güneyini de kendi payına alan Fransa, bölgeyi işgal ettiğinde Türk Millî Mücadele Hareketiyle karşılaşmış ve uzun bir süre devam eden mücadelelerden sonra müzakere süreci başlamıştır. Gerek o dönem üç cephede mücadele eden Ankara Hükûmetinin sulh yaparak bu cepheyi kapatma ve Batılı bir devlet tarafından tanınma emelinin, gerekse Millî Mücadele karşısında uğradığı askerî, ekonomik ve siyasi kayıplarla Suriye'deki çıkarlarının da tehlikeye girdiği gören Fransa'nın barışa ihtiyaç duymasının iki taraf arasındaki görüşmeleri hızlandırdığı ifade edilmelidir.

Türk-Fransız müzakereleri temel olarak Türkiye-Suriye sınırı üzerinde yoğunlaşmış olup bu konuda iki tarafın ortaya koyduğu önerilerin belirgin farklılıklar içerdiği görülmektedir. Ankara Hükûmeti, Millî Mücadele'nin ana hedef programı olarak kabul ettiği Misâk-ı Millî sınırlarını -genel hatlarıyla Mütareke'de Osmanlı ordusunun kontrolündeki topraklar- Türkiye'nin güney sınırları olarak talep etmekteyken Fransa'nın ise San-Remo/Sevr'de belirtilen sınırı biraz daha güneye çekmeyi teklif ettiği takip edilmektedir.

Neticede Fransa'nın isteğine yakın bir Türkiye-Suriye sınır hattı taslağı ortaya çıkmıştır. Bu durum TBMM'deki mebuslar tarafından sert eleştiriler getirilse de Güney Cephesi'ndeki savaşı sonlandırmak için bir anlaşmaya ihtiyaç duyan Ankara Hükûmeti'nin Fransa ile uzlaşarak Ankara İtilafnâmesini imzalamayı pragmatik bir manevra olarak gördüğü; bu açıdan sınırın da geçici olarak belirlendiğini göz önüne aldığı değerlendirilmektedir.

İtilafnâmeyle belirlenen sınır incelendiğinde ve bu süreçteki gelişmeler değerlendirildiğinde mezkûr sınırın; coğrafi, idari, demografik ve ekonomik durum ve ilişkiler açısından büyük sıkıntılar içerdiği; bu yönüyle problemler oluşturduğu ve bölge halkının da isteğine aykırı olduğu belirtilebilir. Nitekim belirlenen Türkiye-Suriye sınırının, Hükûmet dâhil TBMM'yi ve bölge halkını memnun etmediği görülmektedir. Bu yüzden Hükûmet, Lozan Konferansı'nda sınırın yeniden ele alınmasına dair İsmet Paşa'ya talimat vermiştir. Konferansta

Türk Heyeti, İtilaf devletleriyle çeşitli konularda çetin müzakereler yapmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden İsmet Paşa'nın Türkiye-Suriye sınırının yeniden tartışmaya açılmasına yönelik somut bir girişimde bulunamadığı takip edilmektedir. Dolayısıyla sınır hattı, Lozan Antlaşması metninde Ankara İtilafnâmesi'ne atıf yapılmasıyla kesinleşmiştir.

Lozan sonrası sürece bakıldığında, sınırın saha-bölge gerçeklerinden uzak belirlenmesinin de etkisiyle Türkiye-Suriye sınırındaki problemlerin devam ettiği takip edilmektedir. Nitekim gerek Suriye'de Fransızlara karşı gerçekleşen isyan hareketi gerekse Sancak bölgesinde Fransızların İtilafnâme'ye aykırı bir şekilde Türk halkına yönelik eylemleri, Türkiye-Suriye sınırındaki hassasiyetin devam etmesine neden olmuştur. Türkiye'nin başta Sancak bölgesinde Türklerin haklarının korunması çerçevesinde bölgeyle ilgilendiği ve bu konuda Fransa ile temas halinde olduğu görülmektedir.

Nitekim 1936'ya gelindiğinde Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme girişimi üzerine, Türkiye Hatay'ın statüsünü tartışmaya açmış ve bölgedeki Türklerin haklarını korumak maksadıyla diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Hatay'ın bir oldubittiyle Suriye'ye bağlanmasına karşı çıkan Türkiye, Fransa ile görüşerek meseleyi Milletler Cemiyeti'ne taşımıştır. Milletler Cemiyetinin önerisiyle bölgeye doğrudan Fransız mandasına bağlı iç işlerinde özerk idari yapı statüsü verilmiş ve Hatay Anayasası hazırlanmıştır. Elde edilen bu kazanımın sırasıyla Hatay Meclisi'nin açılmasına ve Türkiye'nin garantör sıfatıyla Fransa ile birlikte Hatay'a asker konuşlandırılmasına olanak verdiği değerlendirilmektedir.

Neticede Hatay Meclisi, Türkiye'nin desteğinden hareketle Hatay Devleti olarak 1938'de bağımsızlığını ilan etmiş; 1939'da ise Türkiye'ye katıldığını açıklamıştır. Böylece Lozan'da kesinleşen Türkiye-Suriye sınırı, Hatay'daki gelişmeler karşısında Türkiye-Fransa arasında yeniden tespit edilmiş ve Mîsâk-ı Millî'nin eksik kalan parçalarından biri daha tamamlanmıştır.

Türkiye'nin Hatay meselesinde sabırlı, etkin ve rasyonel bir politika takip ederek sonuca ulaştığı tespit edilmiştir. Diğer yandan bu sonuca ulaşılmasında, Fransa'nın II. Dünya Savaşı öncesi oluşan uluslararası gergin ortamında Türkiye'nin taleplerine ılımlı yaklaşmasının, Hatay'ın anavatana katılımının savaşı ve diplomatik güç unsurları kullanılarak adım adım gerçekleşmesine katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

1946'da Fransa'nın Suriye'den çekilmesiyle Türkiye, sınır konusu dâhil tüm konularda Suriye ile muhatap olmuş; bundan sonra iki ülke arasında doğrudan ilişkiler tesis edilmiştir. Lakin Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağı görmesi, su sorunu, sınırda yaşanan kaçakçılık gibi problemlerin yanı sıra bölgesel gelişmeler, tarafların ABD ve Rusya'nın başını çektiği karşıt bloklarda

yer alması gibi hususlar iki ülke arasındaki ilişkilerin durağan bir şekilde seyretmesine neden olmuştur. Mevcut politikalar, 1957’de sert notaların verildiği ve Türkiye tarafından sınırda askerî tedbirlerin artırıldığı krize kadar ulaşmıştır. 1960’lı yıllarda da ikili ilişkiler mesafeli bir şekilde devam etmiştir. 1970’te iktidara gelen Hafız Esad liderliğindeki Suriye Baas Rejimi’nin benimsediği sosyalist Arap milliyetçiliği ile bölgesel liderlik ve büyük Suriye hayalinin, Türkiye’ye karşı mesafeli bir Suriye politikasını ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir. Üstelik Suriye yönetiminin Hatay’ı kendi toprağı olarak görmekten vazgeçmemesi, Asala terör örgütünü destekleyip sonrasında PKK terör örgütünün kurulması ve genişlemesi aşamasındaki örgüte verdiği aktif desteği ile örgütün Suriye’de artan faaliyetleri gibi meseleler yüzünden Türkiye-Suriye sınırındaki hassasiyet de sıcaklığını korumuştur. Suriye’nin, bu politikasında kendisini güçlenmek için Türkiye ile iş birliği yapmak yerine rakip olarak gördüğü Türkiye’yi zayıflatmaya yönelik bir anlayış içinde olduğu; bunu özellikle 1970’lerden sonra açıktan yaptığı; bu kapsamda terör örgütlerine destek verdiği tespit edilmiştir.

Suriye’nin zikredilen politikasından ötürü uzun süre dostluktan uzak devam eden Türkiye-Suriye ilişkilerinin, 1998 Adana Mutabakatıyla başlayan süreç ve Beşşar Esad’ın 2000 yılında başkanlığa gelmesinden sonra iyi bir düzeyde seyrettiği gözlemlenmektedir.

Ancak bu durum, 2011’de başlayan Suriye iç savaşıyla birlikte ikili ilişkilerin tamamen kopmasıyla sona ermiştir. Türkiye sınırlarının, milyonlarca Suriyelinin göçüne ve terör örgütlerinin saldırıları nedeniyle tehdit ve tehlikelere maruz kaldığı takip edilmektedir. Dolayısıyla Suriye’deki gelişmelerden başta güvenlik olmak üzere ekonomik maliyet ve demografik etkenlerle doğrudan etkilenen Türkiye, uzun süre diplomatik temaslarla çözüm bulmaya çalıştığı Suriye meselesinde, bu defa askerî seçeneği de kullanma yoluna gitmiştir. Böylece kendi inisiyatifiyle 2016-2020 yılları arasında Suriye’nin kuzeyinde dört büyük askerî harekât ederek belli noktalarda kontrol tesis etmiştir. Şüphesiz bu harekâtların; uluslararası hukukun Türkiye’ye tanıdığı sınırlılıklar kapsamında sınır güvenliğini tesis ettiği, terör koridoruna engel olmak ve Suriyeli mültecilere güvenli bölgeler oluşturmak maksadıyla yapıldığı; bu bakımdan da harekâtlarda belirlenen amaçlara ulaşıldığı değerlendirilmektedir.

Öte yandan Türkiye, 2022 yılı sonu itibarıyla Suriyeli mültecilerin Suriye’ye geri dönmesi ve politik çıkarları doğrultusunda Suriye Rejimi ile 2011’den sonra ilk defa Bakanlıklar düzeyinde resmi görüşmelere geçmiştir. Bu bakımdan 1946’dan itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerinin gerek ikili sorunlar gerekse bölgesel gelişmeler bağlamında inişli ve çıkışlı bir seyir izlediği; fakat genel olarak Suriye’nin politik zihniyetinden mütevellit durağan ve zayıf bir seyrinde takip ettiği anlaşılmaktadır.

Bu makalede de Türkiye-Suriye sınırı, iki ülke ilişkilerinin durumu ve Fransa'nın konuya müdahil olduğu süreçler temelinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Netice itibarıyla Türkiye-Suriye sınırının; tarihsel, coğrafi ve demografik gerçeklerle uyuşmaması sebebiyle uzun vadeli istikrar ortamından mahrum kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. 100 yılı aşkın süreçte meydana gelen hadiseler de bu hipotezi desteklemektedir. Bu gerçekliğe karşı Türkiye'nin, Suriye sınırında ortaya çıkan problem ve gelişmeler karşısında; milli beka çerçevesinde, mevcut gücü ve imkânlarıyla bölgesel/ uluslararası konjonktürü de dikkate alarak politikalar belirleyip uyguladığı görülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı olduğundan dolayı yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-) Fonu: 30-18-1-2/91-59-18; 30-18-1-2/89-108-5, Dosya Eki: 97-149.

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Fonu: 30-10-0-0/12-72-29; 30-10-0-0/108-710-17; 30-10-0-0/109-722-15; 30-10-0-0/113/127-913-20; 30-10-0-0/115-799-15; 30-10-0-0/115-801-10; 30-10-0-0/115-803-36; 30-10-0-0/225-515-22; 30-10-0-0/225-515-25; 30-10-0-0/264-777-1; 30-10-0-0/264-782-27; 30-10-0-0/264-784-19.

B. Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Başkanlığı (ATASE Arşivi)

İstiklal Harbi Fonu (İSH): 1547/118.

2. Süreli Yayınlar

A. Resmî Gazete

Resmî Gazete, Sayı:4249, 4 Temmuz 1939, s.12109-12111

Resmî Gazete, Sayı:13993, 21 Ekim 1971, s.3-14.

Resmî Gazete, Sayı:8819, 4 Ekim 1954, s.10407.

B. Gazeteler

"Bir Fransız yazıyor", *Ulus Gazetesi*, 1 Ocak 1937, s.4.

“İnönü bugün Suriye Başvekili ile görüşüyor”, *Kurun Gazetesi*, 26 Haziran 1937, s.1.

“İnönü Heybeliada’da Suriye Başvekil ile görüştü”, *Kurun Gazetesi*, 27 Haziran 1937, s.1, 9.

“İnönü (...) Suriye fevkalâde komiserini kabul etti”, *Kurun Gazetesi*, 28 Haziran 1937, s.1, 6.

“Suriye’de hudut taşları değiştiriliyor”, *Vakit Gazetesi*, 10 Temmuz 1939, s.10.

“Türkiye-Suriye hudut komisyonu nisanda Adana’da toplanacak”, *Akşam Gazetesi*, 30 Mart 1936, s.2.

“Türkiye-Suriye Hudud Komisyonu”, *Akşam Gazetesi*, 10 Haziran 1937, s.2.

“Türkiye - Suriye hudut müzakereleri bitti”, *Akşam Gazetesi*, 25 Haziran 1937, s.6.

“Türkiye - Suriye iyi komşuluk muahedesi akdedilecek”, *Akşam Gazetesi*, 23 Mart 1938, s.2.

“Türkiye - Suriye hudut münasebetleri”, *Ulus Gazetesi*, 15 Aralık 1939, s.2.

“Türkiye - Suriye hudut anlaşması”, *Ulus Gazetesi*, 27 Mart 1940, s.1.

“Türk - Suriye hudut itilâfi”, *Akşam Gazetesi*, 1 Nisan 1941, s.2.

“Türkiye Suriye sınır meselesi”, *Ulus Gazetesi*, 12 Ocak 1949, s.1, 3.

3. TBMM Tutanakları Gizli Celse Zabıtları

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 12 Ekim 1337 (1921), c.13, 91. in'ikat, 2.celse, s.290-296.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 15 Ekim 1337 (1921), c.13, 93. in'ikat, 3.celse, s.321-331.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1337 (1921), c.13, 94. in'ikat, 1. ve 2.celse, s.335-358.

4. Hatıralar ve Kaynak/Başvuru Eserleri

Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 10. bs., C.3, yay.haz., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Çev: Seha L. Meray, Takım I, C.1-2, Kitap 1-2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Türk İstiklal Harbi, IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, Ankara, 2009.

Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, 3. bs., Ankara, 1999.

5. Araştırma ve Telif Eserler

ADA, Serhan, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2013.

AKGÖNENÇ, Oya, "Mayın Temizleme Konusu Görüldüğünden de Karışık", *Türk Yurdu Dergisi*, Temmuz 2009, S. 263, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2335>, [12 Haziran 2023 tarihinde erişildi]

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele IV Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

BAYEZİT, Fatih, "Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.4, 2016, s.84-112.

Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, çev., Turan Keskin, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

BUDAK, Mustafa, "Ankara İtilâfnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.13, S.38, 1997, s.397-425.

BUDAK, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, 5. bs., İstanbul, 2014.

BUDAK, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, S.71, 2020, s.445-472.

CİNGÖZ, İsmail, *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü Arap Baharı ve Hatay Faktörü*, Yade Akademi Yayınları, Ankara 2018.

DEMİR, Enes, "Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında TSK'nın Suriye'deki Sınır Ötesi Harekâtlarının Nedenleri ve Sonuçları", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.2, Aralık 2019, s.541-580.

DEMİR, Enes, *Türk Ordusu ve Fırat Kalkanı Harekâtı (Gün Gün Vak'alar)*, Flipper Yayınları, İstanbul, 2019.

DEMİR, Enes, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Mîsâk-ı Millî*, Post Yayınları, İstanbul, 2017.

DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayınları, 4. bs., İstanbul, 2017.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

ERCIYES, Erdem, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri I, C.1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1953.

KAPUCU, Davud, "Bahar Kalkanı Harekâtı", *Hatay Araştırmaları V*, Hatay 2020.

KARABULUT, Pakize Çoban, "Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye Dış Politikasında Fransa'nın Rolü", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, C.5, S.2, s.381-394.

KARABULUT, Pakize Çoban, "1921-1950 Yıllarında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Emlak-ı Metruke Sorunu", *Gazi Akademik Bakış*, 2022, C.16, S.31, s.81-102.

KAYA, Yakup; ÖZALP, Görkem Ozan; "Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Süleyman Şah Türbesinin Konumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.38, Haziran 2015, s.366-382.

KEMAL, İlteriş, *Lozan'ın Deşifresi*, Kripto Yayınları, Ankara, 2018.

KORKMAZ, Mehmet Sait, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2015.

METİNTAŞ, Mustafa Yahya, "Ankara Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, C.2, S.5, 2019, s.1-26.

Margaret MacMillian, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, Çev: Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

ODABAŞI, Hadiye Yılmaz, "Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, 2018, s.173-192.

OLCAY, Osman, *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Osmanlı Mirî Rejiminin Suriye ve Irak'ta Uygulanmasının Sonuçları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.9, S.18, Yaz 2016, s.1-15.

ÖZKAN, Asaf, "Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2007, C.5, S.3, s.197-209.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1991, s.228-232.

SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011.

SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2020.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

SOYSAL, İsmail, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.2, 1992, s.315-365.

SOYSAL, İsmail, "Tarihsel Açından Bakıldığında Türkiye ile Fransa'nın Menfaatlerinin Birbirini Tamamlayıcı Niteliği", *Bellekten*, C.54, S.209, Nisan 1990, s.463-476.

"Suriye İç Savaşı", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715>, (Erişim Tarihi: 24.07.2021)

ŞAHİN, Mehmet, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, C.4, S.8, 2010, s.9-22.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II-III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

TEKİN, Mehmet, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. bs., Ankara, 2015.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

TUTSAK, Sadiye, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Suriye'deki Gelişmelerin Ankara Hükûmeti ve Güney Cephesi Açısından Önemi (1918-1922)", *Yeni Türkiye Dergisi*, Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı, S.93, Ocak-Şubat 2017, s.1025-1060.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 1. Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, 5. bs., İstanbul, 2017.

UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

UMAR, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1914-1940)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmalar Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2003.

YAMAÇ, Müzehher, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)", *Bellekten*, C.82, S.295, 2018, s.1153-1174.

YAVUZ, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

YAVUZ, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.8, S.23, Mart 1992, s.273-308.

YEŞİLTAŞ, Murat, vd., "2016'da güvenlik ve terörle mücadele", SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2016/12/guvenlik.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).